

T E R R A

Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Interview: Henk Lagerweij p.16

Terug naar Bourtange p.6

Villa Benvenuto p.22

Wilde hartstocht in Westerwolde

De lessen en liedjes van Henk Lagerweij

pagina 16

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 6, nummer 1, voorjaar 2017

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door Museum de Oude Wolden (MOW) in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Jochem Abbes
Tjarko van Dijk (namens MOW)
Hans ter Heijden (eindredactie)
Jan Huizing
Henriëtte Kuiper
Geert Volders

Vaste medewerkers

Herman Janssen (fotografie)
Sanne Meijer (Sanne Meijer Onderweg)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet

www.terrawesterwolda.nl
www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Hans ter Heijden, telefoon 0599 313811 / 06 51056565, e-mail: taalschuur@hetnet.nl

Lid-abonnee worden?

Zie pagina 31.
Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek)winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (penningmeester)
Ina Middelkamp-Maarsingh (secretaris)
Wenda Niemeijer-Volders
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman

Jaargang 6, nr. 1, maart 2017

Van de redactie

‘Wat komen zel dat het al west’

‘Haarfstroaden’ is een prachtig lied dat wijlen Zwanet Lagerweij-Battjes in 1986 schreef. Het werd later op muziek gezet door zoon Freek en gezongen door haar man, leraar-cabarettier Henk Lagerweij. Het staat op de cd die in 2005 verscheen. Met Lagerweij een interview in dit nummer. ‘Haarfstroaden’ eindigt met de regels: *Wat komen zel dat het al west / De gruine bloaren worren broen. L'histoire se répète*, de geschiedenis herhaalt zich en ook het ‘broen’ wordt nu weer ‘gruin’: voorjaar!

In dit nummer keert Bé Scholte terug naar Bourtange en Arne Jansen schrijft over zijn jeugd in villa ‘Benvenuto’ in Bellingwolde. Sanne Meijer belandde in Abeltjeshuis en brengt verslag uit. Zij is nu ook elke vrijdagmiddag te beluisteren op Radio Noord! Terug van weggeweest is de rubriek ‘Het portret van...’. En is Westerwolde conservatief? Lees de column van Jochem Abbes. Maar er is meer. Veel leesplezier!

Hans ter Heijden

Vervlogen Tijden

In april/mei 2017 verschijnt een bijzonder fotoboek van de hand van Rienhart Wolf: *Vervlogen Tijden. Een fotografische geschiedenis van Ter Apel, Ter Apelkanaal, Barnflair en Munnekemoer*. Puttend uit vooral de omvangrijke fotocollectie van zijn vader Dirk Wolf, heeft Rienhart vanaf 2006 in de Ter Apeler Courant en de Kanaalstreek regelmatig verslag gedaan van zijn naspeuringen in de veelgelezen rubriek ‘Vervlogen Tijden’. Door eigen archiefonderzoek maar ook door gesprekken met veel oudere ingezetenen van Ter Apel is nu een uniek fotodocument ontstaan.

Er staan ruim 700 foto's - met begeleidende teksten - in het boek (256 pagina's, 24,5 x 22,5 (b x h), full colour, harde kaft). Het is een éénmalige uitgave. De verwachte verkoopprijs zal tussen de 15 en 20 euro liggen. Leden van de Historische Vereniging Westerwolde krijgen extra korting bij voorintekening. Nadere informatie hierover volgt.

Cover

Kunstschilder Geert Schreuder uit Onstwedde maakte bij het lied ‘Westerwolde, land van wilde hartstocht’ van Henk Lagerweij een acrylschilderij. Hotel Beijering in Vlagtwedde is het decor van een Westerwolds melodrama...

Het volgende (zomer) nummer van Terra Westerwolda verschijnt in juli 2017

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: Siste Viator: Westerwolde conservatief?
- 5 Uitgelicht: Een huwelijk op haardplaatjes
- 21 Het portret van Jan en Margrietha Maarsingh
- 28 Uit de geschiedenis van Westerwolde deel 10
- 30 Sanne Meijer Onderweg: Abeltjeshuis
- 31 Nieuws HVW
- 32 Historische Actualiteiten

Artikelen

- 6 Terug naar Bourtange
- 11 Klokkengieter Tittie Goosens
- 14 Literatuur: ‘Dij mooie, zangerge Westerwoldsche taol’
- 22 Benvenuto! Welkom, in Bellingwolde!
- 27 Mobilisatietheepot

Interview

- 16 Henk Lagerweij: Wilde hartstocht in Westerwolde

Wilde hartstocht in Westerwolde

Interview met Henk Lagerweij
pagina 16

Klokkengieter Tittie Goosens
pagina 11

Column: Siste Viator

Westerwolde conservatief?

door Jochem Abbes

Dit jaar zal uitgebreid aandacht worden besteed aan het vijfde eeuwfeest van de Reformatie in Europa. Op 31 oktober 1517 sloeg Maarten Luther 95 stellingen op de deur van de slotkapel van Wittenberg. De voor een academisch dispuut bestemde stellingen werden - onvoorzien - de opmaat voor een grote kerkelijk-maatschappelijke beweging die Europa tot op de dag van vandaag tekent.

Ook in Westerwolde werd de Reformatie ingevoerd, maar wel veel later en niet als resultaat van een volksbeweging. Het was een direct gevolg van de verovering van ons gebied door graaf Willem Lodewijk in 1593. Het was ook niet de lutherse variant, maar de presbyteriaal-calvinistische 'nije leer' - de dominante stroming in de gewesten van de Unie van Utrecht - die werd ingevoerd. De uitwerking kennen we: de pastoors moesten herexamen doen of ander werk zoeken, het Kruissherenklooster van Ter Apel werd geseculariseerd en de laatste prior werd de eerste dominee van de kloosterkerk. Het bisdom Groningen en de decanaten werden afgeschaft en daarvoor in de plaats kwam de classis Oldambt & Westwoldingerland, die tot op de dag van vandaag bestaat maar - o historische toevalligheid - dit jaar zal worden afgeschaft...

De laatste prior werd de eerste dominee van de kloosterkerk

Wanneer we de archieven van onze classis bestuderen, met name de stukken uit de 17e eeuw, dan valt een bijzonder patroon op. Tot diep in deze eeuw komen we vermaningen en berispingen tegen die te maken hebben met aspecten van het oude geloof die door de Westerwolders niet waren afgeschaft of terzijde gesteld. Met name uit Onstwedde en Vlagtwedde komen berichten over 'verkeerde' studieboeken van de plaatselijke predikant, niet verwijderde sacramentshuizen en altaren, traditionele crucifixen op het kerkhof enzovoorts. Het lijkt erop dat al deze 'incidenten' representatief zijn voor een algemene gestemdheid in Westerwolde: een zekere aarzeling en weerstand om de 'nije leer' voetstoots over te nemen en de oude kerkelijk-liturgische gebruiken en traditionele volksdevotie resoluut af te schaffen.

Denken we bij wijze van vergelijking eens aan de moeizame kerstening, de standvastigheid van de oude samenlevingsverbanden zoals de 'terra' en de boermarken, de hekel aan de Addinga's en later de Geldersen, de argwaan jegens de Groninger regenten en het sterke orangisme in de 17e en 18e eeuw, het verzet tegen het kadaaster en de markeverdelingen, het weren van de socialistische 'oproerkrakers' van Domela Nieuwenhuis en de Dageraadsbeweging, de grote reserves tegen het liberale vooruitgangsgeloof van Boelo Luitjen Tijdens en consorten, enzovoorts.

De reeks zou moeiteloos met voorbeelden uit de 19e en 20e eeuw voort te zetten zijn. Zien we hier geen voorzichtig patroon? Kent onze streek niet een zekere conservatieve inslag die we telkens in de duizendjarige geschiedenis van Westerwolde kunnen waarnemen? En dan niet in de betekenissen van benepen, bekrompen of ouderwets. Nee, ik zou zeggen: conservatisme als een wijze, nuchtere, humane, relativerende en wellicht ook moreel hoogstaande mentaliteit. De Westerwolders lieten (en laten?) zich niet elke vernieuwing of utopisch vergezicht zomaar aanpraten. Wat beproefd is, is van waarde en van het nieuwe moeten we maar afwachten wat het wordt.

Portret van Willem Lodewijk van Nassau uit het atelier van Michiel Jansz. van Mierevelt, 1609. Collectie Rijksmuseum Amsterdam.

Uitgelicht!

Huis en haard

Een huwelijk op haardplaatjes

Vóór 1900 was er in de meeste boerderijen maar één plek waar werd gestookt: de haard. Elke haard had een gietijzeren haardplaat tegen de achtermuur, die voorkwam dat de stenen muur door de hitte van het vuur werd aangetast. Ook sloeg hij de warmte op en straalde deze het vertrek in. De haard was een soort vuurkorf, waarin het vuur brandde. Soms lag er een rooster op waar je bijvoorbeeld een ketel met water op kon zetten.

door Jan S.A. Huizing

Pook en tang

Links en rechts van deze opstelling waren vaak stevige houten kolommen geplaatst, die meehielpen om het gewicht van de schouw te dragen. Aan deze beide kolommen waren twee haardplaatjes bevestigd, waardoor haardknoppen staken, waaraan de pook en de tang hingen.

De familie Middel in Wedderveer bewaart twee ijzeren haardplaatjes, helaas zonder de bijbehorende haardknoppen. Ze zijn beide voorzien van het jaartal 1850 en de namen van een echtpaar:

Wubbe Berents Meendering

ged. 5-2-1792 Vlagtwedde
ovl. 18-11-1865 Oude Pekela
z.v. Berent Detmers Meendering
en Swaantje Bruins Brands

23-12-1834
Vlagtwedde

Geertje Jans Hazelhoff

geb. 15-5-1809 Vlagtwedde
ovl. 11-3-1869 Oude Pekela
d.v. Jan Hommes H. Hazelhoff
en Claasyn Wybes Brouwer

Haardplaatjes hadden dus niet alleen een nuttige functie; soms vertellen ze ons nog iets over lang vervlogen tijden. Bijvoorbeeld over een huwelijk.

Haardplaatjes met de namen van twee echtelieden. Afmetingen: breedte 15 cm en hoogte 14,5 cm. Foto's: Jan Huizing.

Met dank aan ons lid J.P. de Groot voor de genealogische gegevens en het bewerken van de foto's.

Herinneringen aan Bourtange

Terug naar Bourtange

‘De voornaam van mijn vader was Kampo. Ik werd dus Bé Kampo genoemd’

Bé Scholte werd in 1949 geboren in Bourtange. In ‘Terug naar Bourtange’ verwoordt hij zijn herinneringen aan het Bourtange van de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw.

door Bé Scholte

Bé Scholte.
Foto: collectie B. Scholte.

Mijn jeugd in Bourtange in de jaren vijftig

Op 17 februari 1949 werd ik in Bourtange geboren, als tweede kind in het gezin van Lena Scholte-Bos, mijn moeder en Kampo Harm Scholte, mijn vader. Mijn zus Neeltje is drie jaar ouder dan ik. Zij was geboren in 1946 en behalve haar heb ik ook drie halfbroers uit het eerste huwelijk van mijn vader.

Vanaf mijn eerste levensjaren tot aan de lagere school ben ik thuis opgevoed met twee heel grote honden. Mijn vader was namelijk bakker in Bourtange en de honden werden gebruikt om de bakkerskar van mijn vader te trekken, wanneer hij door het dorp ging om brood te bezorgen. Voor ons waren deze honden heel belangrijk, omdat zij letterlijk een gewichtige taak hadden bij de broodwinning van mijn vader. De honden hoorden bij het gezin en omdat ik met ze opgroeide, heb ik ook nooit angst voor honden gekend.

Helaas overleed mijn moeder toen ik zes jaar oud was. Mijn kindertijd en mijn jeugd jaren heb ik daarna

grotendeels doorgebracht bij mijn grootouders Berend Bos en Lena Bos - van Lenning die ook in Bourtange woonden. Zij hadden daar een café, Café Bos. Dat was in de Vlagtwedderstraat. De voorouders van mijn grootmoeder kwamen uit Lingen in Duitsland. Dat werd uiteindelijk ook de achternaam van de familie: Von Lingen werd Van Lenning.

Een korte geschiedenis van Bourtange

Bourtange is in de Tachtigjarige oorlog ontstaan als strategisch gelegen vesting, die de enige weg beheerste

Bé Scholte met ouders: Lena Scholte-Bos en Kampo Harm Scholte en zus Neeltje. Foto: collectie B. Scholte.

Vader van Bé Scholte met bakkerskar. Foto: collectie B. Scholte.

Vlagtwedderstraat met in het derde pand van links (voor de bomengroep) café Bos. Foto: RHC Groninger Archieven.

die van west naar oost liep door het Bourtanger Moor. Die weg liep over een smalle zandrug door dit uitgestrekte veenmoeras. Een dergelijke zandrug werd een ‘tange’ genoemd. Vandaar de naam Bourtange. Eeuwenlang heeft Bourtange een belangrijke rol gespeeld in de grensverdediging van de provincies Groningen, Friesland en Drenthe.

Ik kan mij nog goed herinneren, dat er een keer net over de grens aan de Duitse kant van het Bourtanger Moor een veenbrand uitbrak. Die brand maakte veel indruk op mij als kind. Een veenbrand begint altijd zichtbaar, doordat bij voorbeeld de heide brandt. Maar dan slaat de brand door naar het veen dat eronder ligt en dan is het niet meer zichtbaar. Dat betekent dat als je op zo’n plek stapt, je plotseling door de bovengrond heen kunt zakken, waardoor je in een gat van smeulend veen valt, met alle risico’s van dien. De brandweer van Bourtange, uitgerust met een Volkswagenbusje dat een pomp voorttrok, rukte uit om de brand te helpen blussen. Maar het mocht niet baten: de aansluitingen van de slangen pasten niet, waardoor zij de Duitsers niet konden helpen.

De bewoningsgeschiedenis van Bourtange gaat misschien nog wel veel verder terug dan de Tachtigjarige oorlog, want in de tuin van mijn grootvader Berend Bos vond mijn oom een bijltje dat nog uit de steentijd stamde. Toen ik dit bijltje vol trots een keer meenam naar school om het daar te laten zien, werd het korte tijd later door de gemeente Vlagtwedde opgeëist. Het was openbaar bezit en dus ‘gemeentelijk bezit’ werd er gezegd. Ik vond het heel erg dat wij dat bijltje moesten afstaan. Als het goed is, ligt het nog steeds ergens ter bezichtiging in het gemeentehuis in Sellingen. Het lijkt er dus op dat de plaats waarop later Bourtange ontstond, al in de steentijd door mensen bewoond werd. Of het bijltje moet daar op een andere manier terecht zijn gekomen. Dat kan natuurlijk ook.

Middenstand

In mijn kindertijd, de jaren vijftig dus, beschikte Bourtange nog over een complete middenstand. Er waren toen in het dorp nog vier bakkers, drie smederijen, twee schoenmakers, twee textielzaken, een melkboer, een groenteboer, een slagerij, twee kappers, een postkantoor, drie levensmiddelenzaken, een boerenleenbank, vier horecazaken, twee boderijders, een aantal kleermakers en veehandelaren en ook nog twee aannemers.

Van de overige inwoners van Bourtange was het merendeel boer, keuterboer. ‘Dikke boeren’, zoals in Bellingwolde, waren er niet in Bourtange. De meeste agrariërs hadden ongeveer 10 tot 20 ha zandgrond. Om te kunnen leven, werkten zij meestal ook nog elders, bijvoorbeeld bij de Coöperatieve Aardappelmeelfabriek in Veerveen. In Bourtange zie je dan ook niet van die kapitale boerderijen, zoals op de kleigronden. Bourtange telde toen ook nog twee lagere scholen, de openbare Willem Lodewijkschool en een christelijke lagere school. Ik zat op de openbare lagere school en de klas met kinderen die geboren waren in 1946, dus net na de oorlog, bestond toen nog uit 25 leerlingen. →

Het gevonden stenen bijtje (een slagsteen) is nog steeds te zien in het gemeentehuis van Vlagtwedde. Foto: T. van Dijk.

Hotel Bik in de Willem Lodewijkstraat. Foto: Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

Bijnamen

In Bourtange woonden veel gezinnen met dezelfde achternaam: Boerema, Arnoldus, Huls enz. Dit betekende dat er veel bijnamen gebruikt werden om de mensen uit elkaar te houden. Bijnamen waren dus functioneel. Het waren zeker geen scheldnamen. Een paar voorbeelden. Er was een Arnoldus, die hele grote voeten had en die werd daarom 'Poot'ngao' genoemd. Dus de zoon van hem, die bij mij in de klas zat, was niet Wanny Arnoldus, maar Wanny Poot'ngao.

Ik herinner mij nog dat wij een nieuwe middenstander in het dorp kregen die alleen Nederlands sprak. Zij had de naam al wel gehoord maar dacht dat 'Poot'ngao' Gronings is voor 'Beninga' en zo begroette zij hem ook de eerste keer dat hij bij haar in de winkel kwam. Nog een voorbeeld. Wij hadden een smid met de achternaam Mein. Hij had altijd een sigarettenpeuk aan zijn lip hangen en hij werd dus 'Peuke' genoemd.

Hoewel mijn achternaam Scholte is en slechts één keer voorkomt in Bourtange, had ik ook een bijnaam. De voornaam van mijn vader was Kampo. Omdat hij altijd

bij zijn voornaam genoemd werd, kregen zijn kinderen de achternaam Kampo. Ik werd dus Bé Kampo genoemd. Dat zat er zo in bij iedereen, dat ik - toen ik in 2013 oud-klasgenoten van de lagere school belde om hun belangstelling te peilen voor een reünie - niet herkend werd toen ik mij telefonisch voorstelde als Bé Scholte. Bij een vijftal kreeg ik te horen dat de naam Scholte ze niks zei. Pas toen ik Bé Kampo zei, was het direct raak.

'Pukkie, hier woont weer zo'n vromel!'

Bijzondere Bourtangers

Bourtange kende in mijn kindertijd ook een aantal bijzondere dorpsbewoners. Een daarvan was Hille Hoving met haar hondje Pukkie. Hille had een afkeer van christelijke dorpsgenoten. Als zij haar hond uitliet en langs een huis kwam waar een kerklid woonde, riep zij tegen haar hond: "Pukkie, hier woont weer zo'n vrome".

Schoenmaker Hillenga. Een van de twee schoenmakers in Bourtange. Foto: RHC Groninger Archieven.

Smederij Van Lessen aan de Bisschopsweg, Bourtange. Foto: RHC Groninger Archieven.

Haar broer Jan Hoving was ook een bijzondere man. Hij had als eerste in Bourtange een televisietoestel. Bij belangrijke voetbalwedstrijden was zijn huiskamer vol met kijkers: de volwassenen zaten op stoelen en wij als kinderen zaten dan op de grond. Op zijn land werden ook paardenraces gehouden. Dat was waar nu de parkeerplaats is achter het VVV-gebouw.

Hechte Eenheid

Het dorp was een hechte eenheid; je hoefde er niet om een plek te vechten zoals in sommige andere delen van het land. Dat was natuurlijk fijn. Het gaf je een gevoel van geborgenheid, maar in mijn loopbaan heb ik daar toch wel last van gehad. Dat merkte ik, toen ik later voor het Amerikaanse bedrijf Sperry Univac ging werken. Daar moest je voortdurend knokken voor je orders en de methodes die je daarbij gebruikte, maakten niet uit. Dat was niks voor mij. Dat het een hechte gemeenschap was, bleek ook nog in de jaren zeventig, toen vlak voor de oogsttijd een boer gewond raakte en voor langere tijd uitgeschakeld was. Het hele dorp zorgde er toen voor dat zijn oogst werd binnengehaald.

Schooltijd

Op school moest er geleerd worden. Daar lieten de juffen en de meesters geen misverstand over bestaan en evenmin over het feit, dat je respect voor hen moest hebben. Mijn onderwijzeres in de eerste en de tweede klas was juffrouw Bettenbroek. Bij haar moest je het niet wagen om met vieze handen in het lokaal te komen. En dat gebeurde wel eens als we geknikkerd hadden. Juffrouw Bettenbroek controleerde altijd aan het begin van de les of wij schone handen hadden. Ze liep dan de rijen langs, gewapend met een liniaal van 30 centimeter. Wij moesten haar onze handen laten zien en o wee als ze vuil waren! Dan kregen wij een tik met de liniaal en konden vervolgens direct onze handen gaan wassen. Aan sport werd op school niet gedaan: de school was ervoor om te leren en sport werd niet gezien als een leervak. In de zesde klas werd je meegedeeld welke vervolgopleiding je ging doen. Cito-toetsen bestonden toen nog

niet. Er waren enkele mogelijkheden: je ging of naar Vlagtwedde, waar de Mulo was, de huishoudschool en de landbouwschool. Of je ging naar Winschoten, naar de LTS, waar je bijvoorbeeld tot timmerman of elektricien opgeleid kon worden. Vanuit Bourtange fietsten wij altijd in grote groepen naar school. Aan het einde van de lagere school werd mij verteld dat ik de Mulo moest gaan doen en dus ging ik ging naar Vlagtwedde, waar wij zes dagen per week les hadden. Dat was inclusief de zaterdagochtend. De vijfdaagse werkweek was toen nog niet ingevoerd.

Toen een boer gewond raakte, zorgde het hele dorp ervoor dat zijn oogst werd binnengehaald

Na de Mulo ben ik naar de RHBS in Ter Apel gegaan. Dat was verder weg dan Winschoten, waar ook een HBS was, maar je bleef binnen je eigen gemeente en omdat Ter Apel daaronder viel, ging ik daar naar school. In 1968 slaagde ik voor mijn eindexamen en daarna ben ik in juli 1968 gaan werken bij Philips op het kantoor te Stadskanaal. Ik mocht met de bus van het bedrijf mee. Dat was een hele gunst, want je moest toen nog toestemming hebben van de directie om als 'kantoorpik' met de fabrieksarbeiders in de bus mee te mogen rijden naar het werk.

Vermaak in Bourtange

In mijn herinnering was er volop vermaak in Bourtange. Twee keer per jaar was er kermis en jaarlijks gingen wij ook op schoolreis. We gingen dan vaak naar Drouwenezand, waar een prachtige speeltuin was. Verder werd er Koninginnedag gevierd, vond op 4 mei de Dodenherdenking plaats en werd de bevrijding gevierd op 5 mei. Soms werden op Koninginnedag, of op 5 mei optochten gehouden, waaraan wij met versierde fietsen deelnamen. Hoewel in Bourtange de betrekkingen over →

Openbare Lagere School in Bourtange in 1930. In de jaren vijftig nog ongewijzigd in gebruik. Foto: Streekhistorisch Centrum Stadskanaal.

en weer met de Duitse buren heel goed waren, was het een ongeschreven regel, dat zij zich op 4 en 5 mei nooit lieten zien in het dorp.

De feesten die ik het leukst vond waren Neut'n schaiten met Pasen en 'slepen' met oud en nieuw. Neut'n schait'n, wij zeiden altijd 'riester'n', deden wij in de loods bij aannemer Strockmeijer. Op een plank van zo ongeveer 20 meter lang werden bij het riester'n walnoten achter elkaar in een rechte rij gelegd. Naast de walnoten werden een paar centen of stuivers gelegd. De bedoeling was om met een grote metalen kogel de laatste noten van de plank te rollen. Lukte dat, dan mocht je de noten en het geld houden. Maar lukte het niet, omdat je wel een aantal noten eraf had gekregen, maar de allerlaatste noot niet, dan moest je de noten die je eraf had gerold, terugleggen en het geld dat daarbij lag, aanvullen met hetzelfde bedrag.

Tijdens oud en nieuw werd er altijd gesleept. Dat hield in, dat alles wat buiten stond, mocht worden meegenomen. Dat werd dan op het Marktplaatsje neergezet. Vernield werd er nooit iets. Ik herinner mij, dat wij een keer een wipkar op het platte dak van de school hadden gezet en ook dat we eens een dorsmachine uit het veld hadden gehaald en op het Marktplaatsje hadden geparkeerd.

In de jaren zestig begon Bourtange vanwege de teruglopende werkgelegenheid in de directe omgeving, leeg te lopen. De mensen trokken weg naar plaatsen als Delfzijl, Veendam, Hogeveen en Groningen waar wel werkgelegenheid was. Het dorp veranderde hierdoor van karakter, maar nog altijd denk ik met veel plezier terug aan de mooie jaren van mijn kindertijd in het Bourtange van de jaren vijftig. ■

Neut'n schait'n of riester'n. Foto: RHC Groninger Archieven.

Luchtfoto van Bourtange in 1965. De oorspronkelijke stervorm van Bourtange is te herkennen in de bebouwing. Foto: collectie gemeente Vlagtwedde.

Klokkengieter Tittie Goosens

Tittie Goosens

Klokkengieter uit Bellingwolde aan vergetelheid ontrukkt

In 1697 had Tittie Goosens als plaatselijk geworven knecht van de klokkengieten Jan (Johannes) Fremy en zijn zoon Mammeus geholpen bij het gieten van de beide huidige luidklokken te Bellingwolde. Hij had hierbij de kunst goed afgekeken en tussen 1703 en 1720 goot hij zelf diverse klokken in de provincies Groningen, Drenthe en in Ostfriesland. Jan Huizing dook in de archieven en blies Tittie Goosens nieuw leven in.

door Jan S.A. Huizing

Huwelijk en kinderen

Tittie Goosens

geb. ca. 1680
ovl. 15-8-1720/6-6-1721¹

z.v. Gosen Titties en Ilben N.

ca. 1715

gehuwd

Wupke Harms

geb. ca. 1690
ovl. 15-8-1720/6-6-1721

d.v. Harm? N. en Bouwina? N.

Kinderen, gedoopt in Bellingwolde, geboren op de Bult:

2-2-1718 Bouwina
21-1-1720 Harm

(er gaan drie kinderen op 6-6-1721 naar de diaconie)

Tittie is de zoon van één van de meijers² van de landerijen die de kerk in Bellingwolde bezat. Hij zal in zijn jonge jaren vooral zijn vader hebben geholpen op diens gehuurde boerderij. Ook mag hij af en toe werkzaamheden verrichten voor de kerk, waarmee hij een beetje geld verdient. →

1) ovl. (overleden) 15-8-1720/6-6-1721 betekent: voor het laatst levend vermeld op 15-8-1720 en voor het eerst als wijlen vermeld op 6-6-1721.

2) huurders

Uit het archief

“24-8-1697 An Tittie Gosens gedaen ses stuiver om twee ziepvaten (*zeepvaten*) en spijkers te halen en twee grote dranckvaten om die liem (*lijm*) daer in te doen, een daler. 6-12-1697 An Tittie Goosens wegens sijn arbeit so hij in die tijdt van het vergieten der klokken heeft verdient, betaelt volgens quitantie tweedartigh guld: acht stuivers.

30-7-1699 An Tittie Goosens in cortinge wegens sijn contingent van het uitschoonen der kerckengraft (*de gracht om de kerk*) betaelt dartijn gulden waer van die laeste betalinge quitantie sal getoont worden, acht daalder en 20 stuiver.

4-12-1699 An Tittie Goosens betaelt twalf guldens sijnde het restant soo hem noch competeerde wegens het uijtschoonen der kerckengrafte, 8 daalder.

22-11-1700 Wegens een brief an d’procurator Wuist gesonden, an Tittie Goosens als boode betaelt achtehalf stuiver en 2 stuiver voor die snickvaerders.”

Klok voor kerk Vlagtwedde

In 1703 heeft Tittie Goosens voor de kerk van Vlagtwedde een klok gegoten en men haalt dan brons uit Bellingwolde. Vermoedelijk heeft men hier nog wat overgehouden van het gieten in 1697, want we lezen in de stukken: “Op 6-5-1706 van Klaas Banning ontfangen 66 dal 20 stv, voor de kloekspise soo de van Vlagtwedde hebben gekoft”. Over deze klok is tussen de Vlagtwedders een flinke ruzie ontstaan.

Maar in Vlagtwedde houdt men daarvan wat over: “8-3-1708 van Tittie Gosens ontfangen 4 dal 14 stv, van de resterende kloekspise, soo Tittie van Vlagtwedde heeft

gehalt en is hierdoor alle ten vollen betalt“. “2-5-1710 Van Tittie Gosens ontfangen 20 dal., 18 stv., wegens geleverde kloekspise en is hiermede ten vollen betalt. (Gebruikt voor de klok in Leermens? JSAH). 28-12-1711 Van Titie Gosens ontfangen 4 dald. 6 stu. sijnde twee jaer huijre van de schoele en is hierdoor tot Micheel 1711 betaldt. (Het lijkt erop, dat hij de school huurde voor het gieten van een klok. De school was eigendom van de kerk. JSAH). 20-5-1713 An Tittie Goosens betaldt achthijn dald. 10 stu. van het uijt en inbrengen van de klokken in de kloekentooren alsmede het iserwerck an de selve, ten vollen betaldt“.

Ulsder verlaat

“27-10-1718 Op de requeste (*verzoekschrift*) van Teetien Goosens hoe dat hij het Ulsder verlaat (*sluis*) heeft gepaght jaarlijx voor 600 gl. En nademael aldaar ten dienst van de verlaats meester is geset, dogh doordien aen gemelte huijs geen genten?, noch putt, noch back, noch schuire, noch stallinge is, waardoor remonstrante grootelijcks is benadeelt, vermits (*hij*) noch turff, peerdt off beest can bergen, dat oock het treckpadt aldaar seer leegh is (*laag ligt*) en (*hij*) bij de buijninge (*losplaats, beschoeiing*) niet can comen, sonder nat en vuilj te moeten worden, ingevalle jeets (*iets*) hooge water is. Versogte derhalven dat in desen soodanige mogte werden gedisponeert (*besloten*), ten einde het bovenstaande tot gerijff ende noodzakelijk gebrueck aen ’t voornoemde huijs moge werden gemaakt. De Stadts Boumester Allert Meijer werdt geauthoriseert om het vervallene te repareren.”

Pekela’s

“18-7-1720 Op de requeste van Tittie Goosens, hoe dat an hem door de Stadts Bouwme. sijn anbestedet twee klokken ten dienste van de Pekel te vergieten en vermits remonstrant op de Bult is woonachtigh, alwaar geen geleentheit daer toe sigh bevindt, maar wel bij de verlaaten, versoghte dat hem permissie moge werden verleent, om het selve bij de verlaaten te effectueren. ’t Zij gestelt in handen van de E.E. heer Borgemr. De Drews en sijn Ed: Assessoren met autorisatie om daar in te disponeren (*beslissen*)”.

N.B. Eén van deze twee klokken zal bedoeld geweest zijn voor Oude Pekela, deze is echter in 1784 gescheurd en verwijderd. De andere zal zijn bedoeld voor Nieuwe Pekela en ook deze klok is niet meer aanwezig.

“31-8-1721 Op de requeste van de Rigter Van der Laan, hoe dat haar Ed: mog: bij apostille van den 2 martij 1719 hebben gelieven te verstaan dat de vercopingen der vaste goederen onder desselfs aenbevolene jurisdictie (*rechtsgebied*) gelegen, door de Remonstrant sullen werden gedaan en over de penningen in preferentie verklaart (*de volgorde van de schuldbewijzen uitzoeken en toewijzen*); Dogh dewijl nu Tetie Gosens huijs en beklemminge in Bleijham gelegen, ondernoemen werdt bij de keerse (*publieke verkoping*) alhier om door Raadts Gecommitteerden vercoft te worden. Versogte dat haar Ed: mo: dese vercoop volgens haar Ed: moog: apostille

en oudt gebrueck aen hem gelieven te renvoeren. (*terug verwijzen*)

De h: heeren Borgemesteren ende Raadt des Remonstranten versoeck accorderende, laten het als nogh verblijven bij de apostille ten requeste vermeldt en renvoeren (*terug verwijzen*) dienvolgens de vercoop deser gemelte behuisinge en beklemminge an de Remonstrant.”

Tittie Goosens heeft my gegoten ras, als hy noch friejer (vrijgezel) was

Tittie Goosens’ klokken

Tot nu toe heb ik de volgende door hem gegoten / vergoten klokken gevonden:

1703 Vlagtwedde, in 1883 weer vergoten, 1704 Nieuw Beerta, 1705, juli, Bagband (Dld), 1706 werd door hem een oudere klok uit Odoorn vergoten, in 1898 is deze klok, die bij een grote brand in 1897 kapot was gevallen, vervangen, 1707 Rhede a.d. Ems, 1707 Schoonebeek, die in 1938 werd vergoten door Van Bergen, 1709 Spijk, diam. 95 cm, in 1943 weggehaald, 1709 Losdorp, diam. 97 cm, 1709 Bierum, diam. 95 cm, 1710 Bierum, in 1943 weggehaald, 1710 Ketten (Dld), 1710 Leermens, diam. 66 cm, 1712 Noordlaren, een oudere klok omgegoten, diameter 104 cm en 658 kilo, 1714 Meeden, diam. 127 cm, in 1943 weggehaald, 1716 Meeden, diam. 52 cm, oorspronkelijk in het schoolgebouw, na de oorlog verplaatst naar de hervormde kerk, 1716 Heede bij Aschendorf, 1720 Oude en Nieuwe Pekela, beide niet meer aanwezig.

Op de klok te Nieuw Beerta, sinds 1920 niet meer aanwezig, stond: “De ingesetene van het carspel Nieuwe Beerta hebben dese klokke laten gieten in de tyt als Gerhardus Gramsbergen pastor, Hanno Jurriens en Tjapko Poppens olderlingen waren. Tittie Goosens heeft my gegoten ras, als hy noch friejer (*vrijgezel*) was, anno 1704”. ■

Bronnen:

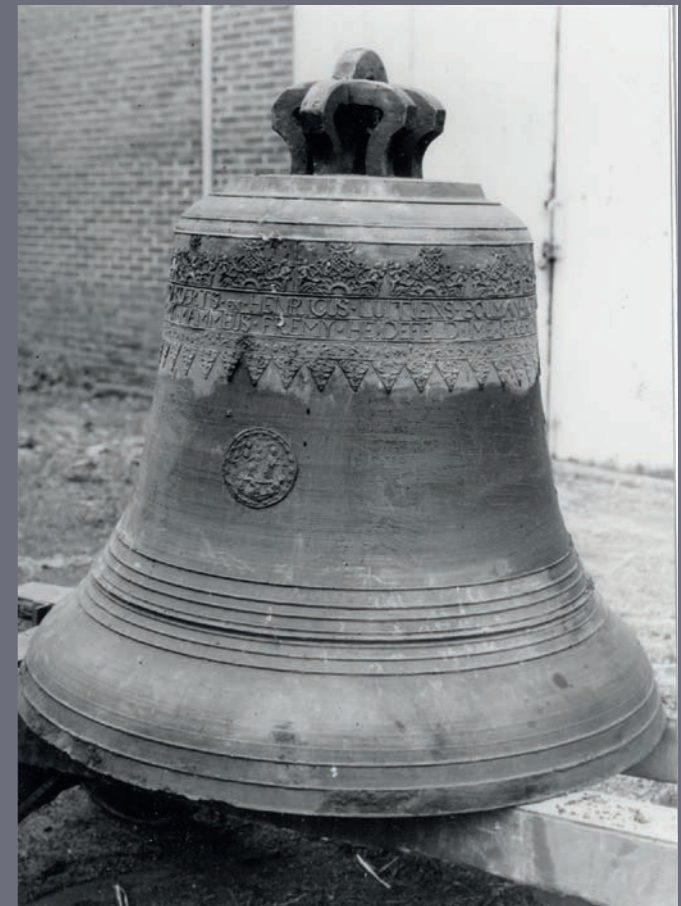
Kerkarchief van Bellingwolde, Groninger Archieven, toegang 209, Rekestboeken van Groningen, Schoolmeesters rapporten Leermens en Nieuw-Beerta.

www.redmeralma.nl/meeden_klokkengieters.html, www.dbnl.org, Bartholomeuskerk (Noordlaren) Wikipedia en diverse andere websites.

A. Pathuis, Groninger gedenkwaardigheden, Assen/ Amsterdam, blz. 514.

K.B. Haan, Klokkengieters van vroeger tot Midwolda, 2008, blz. 27 en 28.

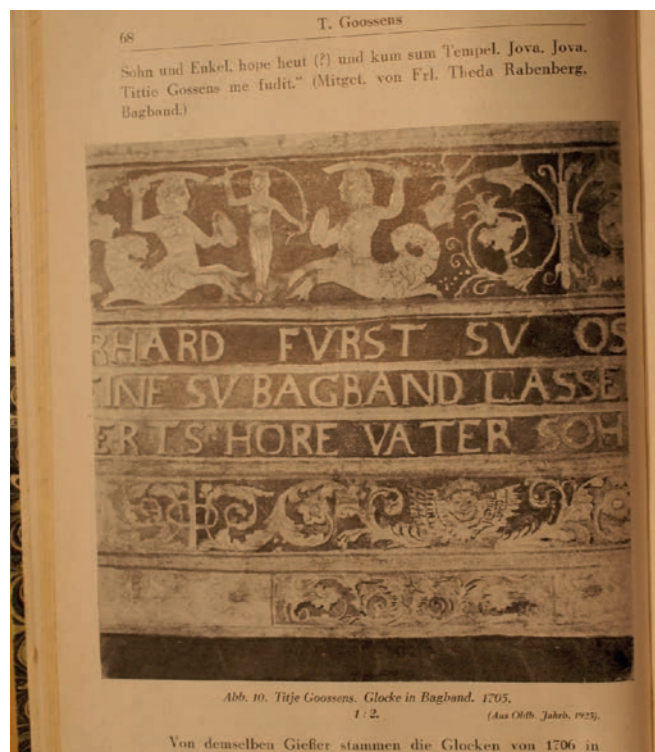
Upstalsboom-Blätter fur Ostfriesische Geschichte und Heimatkunde, deel 14, 1929, blz. 67.

De in 1943 weggevoerde klok van Goosens uit de kerk te Meeden. Foto: P. Kramer, collectie Groninger Archieven (818_9611).

De klok van de kerk in Rheen (Rhede). Foto: Dennis Wubs.

Detail van de klok (1705) van de St. Barbarakirche in Bagband (Ostfriesland) in *Upstalsboom-Blätter fur Ostfriesische Geschichte und Heimatkunde*, deel 14, 1929, blz. 68.

Literatuurgeschiedenis van de Kanaalstreek en Westerwolde

‘Dij mooie, zangerge Westerwoldsche taol’

Deel 4: Het Westerwolds

Langzamerhand belanden we met deze serie in onze eigen landstreek: Westerwolde. Ter inleiding op de literatuur in dit gebied staat deze aflevering in het teken van de taal waarin deze voor een belangrijk deel is geschreven: het Westerwolds. Een vrijwel verdwenen dialect, waarin de typisch Westerwoldse cultuur werd beschreven en bezongen.

door Hans ter Heijden

Zeventien jaar geleden verhuisde ik, geboren en getogen in de stad Utrecht, van Wijk bij Duurstede naar Harpel in Westerwolde. Om in te burgeren volgde ik verschillende cursussen Gronings. Ik kreeg diverse varianten voorgeschoteld: het Veenkoloniaals, het Hogelandsters en - van Eltje Doddema - zelfs het ABG (Algemein Beschoafd Grunnegs). Een cursus Westerwolds was er niet. Het is jammer genoeg een uitstervende variant. Alleen van de bekende, onlangs overleden Westerwolder Reint Meins uit Weende heb ik er gelukkig nog iets van meegekregen: *moar is man; schoule is school en nait is nich*.

Teloorgang

Al eerder werd de teloorgang van het Westerwolds geconstateerd, maar ook het unieke van de Westerwoldse taal en cultuur. Dr. P.J. van Leeuwen wijdde in zijn *Geschiedenis van de Groninger Literatuur* (1984) zelfs een apart hoofdstuk aan Westerwoldse schrijvers. Hij legde ook uit waarom: “Niet alleen omdat het Westerwolds, dat heden vrijwel uitgestorven is, in vele opzichten aanmerkelijk verschilt van de andere Groninger streek-dialecten, maar ook omdat het werk van deze schrijvers ons in een andere levenssfeer, een andere samenlevingsvorm, een andere traditie verplaatst

dan wij in het overige Groningerland aantreffen. Daarom is hun werk, afgezien van zijn literaire waarde, ook van grote betekenis als spiegel van een stukje typisch Westerwoldse cultuur”.

Fokko Veldman

Ook de in Wollinguizen geboren dialectoloog en schrijver Fokko Veldman (1944-2012), die mede aan de wieg van het helaas onlangs opgeheven *Grunneger literaire tijdschrift Krödde*¹ stond, constateerde in zijn proefschrift *De Taal van Westerwolde* (1992) dat dit Groningse dialectgebied zeer sterk aan verandering onderhevig was. Hij beschreef het dialect zoals het was voordat de grote veranderingen plaatsvonden. Daarbij baseerde hij zich behalve op eigen geluidsopnamen van dialectsprekers van ‘ouderwets’ Westerwolds ook op literaire teksten. Veldman: “Het overgrote deel van het geschreven Westerwolds dateert uit de eerste drie decennia van deze eeuw (20e eeuw, HtH) en werd geschreven door vier schrijvers: H. Kraai, A.H. Smith, J.H. Neuteboom en J.P. Bloemhoff. Van deze vier heeft Neuteboom het meest in het Westerwolds geschreven”. Veldman gaf met zijn proefschrift gehoor aan de oproep die hoogleraar Nedersaksische taal- en letterkunde Klaas Heeroma

1) Jan Glas, Hindry Schoonhoven en Tonko Ufkes hebben als opvolger van *Krödde* een nieuw (digitaal) Groningstalig literair tijdschrift opgericht: *Oader*. Zie: www.oader.nl

- in de bundel *Westerwolds. Een verkenning* - al in 1966 deed, om het verdwijnende Westerwolds als ‘een stuk taalhistorische documentatie vast te leggen’.

De profetie van Haarm Kraai

De Westerwoldse schrijver en journalist Haarm Kraai (1866-1928), boerenzoon uit Jipsinghuizen, schreef overigens al in 1906 de volgende profetische woorden over het Westerwolds:

“Ik bin baange, dat ‘r op ‘n duur van dij mooie, vluiende, atmangs^I zangerge Westerwoldsche taol man^{II} ‘n hijl lutek^{III} tikkelken overblijven zal. De straotweg ligt al en ‘t kenaol komp. Dij zeult hijl ander toustanden brengen en vanzuls ook hijl ander mensken, dij tusken de Wollengs wonen gaot. Langzaam man wisse zal dan ‘t Westerwoldsch verbastern en ofslieten. De kinder zeult op ‘n duur nich meer lesten^{IV}, man tikjen; nich meer reeren^V, man schrijwen; gijn zeerte meer hebben, man piene. Net as de langsteerten zeult ook de echte Westerwoldsche woorden verband wodden. En mit de taol gait ‘r vôt ‘n mooi stuk geschiedenis van ‘n olle en ofgelegen houk van ons laand.”

I. soms; II. maar III. (lutje) klein; IV. tikken; V. schreeuwen

Fokko Veldman citeerde deze tekst in zijn inleiding over het Westerwolds in *Roeye Wilt en andere Westerwoldse verhalen* (1987). Kraai kreeg gelijk. Ik ben zelf een voorbeeld van een van die ‘hijl ander mensken’ die tussen de Westerwolders is gaan wonen. Zijn de ‘nieuwkomers’ nu schuldig aan de teloorgang van het Westerwolds? Niet echt, want die was al veel eerder in gang gezet en ook zonder die ‘Hollanders’ niet te stuiten geweest. Steeds meer Westerwolds sprekende ouders gingen hun kinderen trouwens Nederlandstalig opvoeden (!). Kraai noemt ook andere redenen: “De straotweg ligt al en ‘t kenaol komp”. Langzamerhand werd de ‘ofgelegen houk’ Westerwolde ontsloten en vermengde het Westerwolds zich met andere dialecten

en het Algemeen Beschoafd Nederlands. Radio, televisie en niet te vergeten internet met z’n ‘social media’ deden de rest.

Goedaardige Beuzebelder

Maar dat betekent niet dat we er ons maar bij neer moeten leggen. Laat een goedaardige *Beuzebelder* ons maar wakker houden. Zodat we het oude Westerwolds blijven koesteren als cultureel erfgoed, door Neuteboom, Smith en anderen te blijven lezen en herlezen. Net als het Nederlands is het Gronings (en dus ook de variant Westerwolds) een levende taal, die aan verandering onderhevig is. Daar is niets mis mee. We moeten het echter wel blijven spreken en schrijven. Kinderen kunnen heel goed tweetalig opgevoed worden! De *Grunneger Weke* en de *Schriefwedstried* zijn prachtige initiatieven en het Gronings van nu floreert gelukkig in zowel het theater als op de literaire podia. Als het ook nog structureel in het lesprogramma van de scholen wordt opgenomen, is er zeker nog toekomst voor een eigentijdse streektaal waarin die oude ‘atmangs zangerge Westerwoldsche taol’ doorklinkt. ■

Literatuur

Dr. P.J. van Leeuwen, *Geschiedenis van de Groninger Literatuur* (Scheemda 1984).

K.H. Heeroma, *Westerwolds. Een verkenning* (Groningen 1966).

Dr. Fokko Veldman, *De Taal van Westerwolde. Patronen en Structuren in een Gronings dialect* (Groningen 1992).

Meijco van Velzen (red.) en Geert Schreuder (ill.), *Roeye Wilt en andere Westerwoldse verhalen* (Bedum 1987).

Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren: www.dbnl.org

De Beuzebelder

*Rikao doe schôlst sloapen gaon
De Beuzebelder kump!
Hij waort deur ‘t veen,
Hij dweelt deur ‘t loug!
Doe heurst hum nich,
Doe zugst hum nich,
Hij strik die over ‘t heufd.*

*Dij doe dan magst,
Dij wôl die nich!
En dij doe wôlst,
Dij mag die nich!
Dat hef de Beuzebelder daon!
Dij streek die over ‘t heufd!
Rikao, doe schôlst slaopen gaon!*

Jan Hendrik Neuteboom

Beuzebelder: spokende geest, die de mensen plaagt en in de slaap betovert. Uit: G. Luth, *De verzamelde werken van J.H. Neuteboom* (Ruinen 2001) 30.

J.H. Neuteboom heeft het meest in het Westerwolds geschreven. Foto: collectie Geert Luth.

Wilde hartstocht in Westerwolda

De lessen en liedjes van cabaretier Henk Lagerweij

“Bestijg de trein nooit zonder uw valies met dromen”. Deze dichtregel van Jan van Nijlen is het levensmotto van Henk Lagerweij (82). Hij zit vaak in de trein en hoewel hij meestal zonder een duidelijke bestemming reist, belandt hij regelmatig in zijn geboorteplaats Zeist of in Utrecht. Hier wandelt hij dan over de Maliebaan langs het gebouw waar hij vroeger de kweekschool bezocht, duikt een boekwinkel achter de Dom in en reist dan weer terug naar Haren (Gn). Ooit was hij in Stad en Ommeland een gevierde cabaretier en liedjeszanger die via radioprogramma's van VARA en NCRV ook landelijk bekend werd. Op de Rijks HBS in Ter Apel gaf hij jarenlang Nederlands. We blikken terug.

Tekst: Hans ter Heijden Foto's: Herman Janssen

Van Henk Lagerweij wist ik alleen dat hij een illustere voorganger van mij als docent Nederlands op de RSG Ter Apel is geweest en natuurlijk dat hij ook cabaretier en liedjeszanger was. Ik kan niet door Tange Alteveer rijden zonder het refrein van dat tragikomische lied te zingen: *Winkelweek in Tange Alteveer / Lunapark van tien verlichte huizen / en meisjes van de gymnastiek / achter de marsmuziek uit Stadskanaal / hoog op een boerenkar / Winkelweek in Tange Alteveer*. Net als in het bekende lied 'Het kerkje van Oterdum', weet Lagerweij heel subtiel de teloorgang te verwoorden.

De opmaat

Als we bij hem in zijn huis in Haren aan tafel zitten, is het ijs snel gebroken. We blijken allebei op dezelfde hervormde kweekschool 'Jan van Nassau' in Utrecht gezeten te hebben en van enkele docenten kregen we beiden les. Hij alleen vijftien jaar eerder dan ik. Net als ik kreeg ook hij er blokfluitles. Lagerweij: "Dat is nou net de methode om alle muzikaliteit de nek om te draaien! Maar het was een hele brede opleiding, achteraf heb ik het heel leuk gevonden".

Revue '25 jaar Bliet, voor 't gymnastiek' bij het 25-jarig jubileum van gymleraar Bliet op de RHBS, ca. 1968. Met Henk Lagerweij (gitaar) en Martin van Dijk achter de piano. Foto: collectie Ria Schoen-Brunen.

Personeel RHBS Ter Apel in 1970. Directeur Henk Havinga zit op de voorste rij, derde van rechts. Zwanet Lagerweij is de derde van rechts in de rij daarachter en Henk Lagerweij overziet het geheel vanaf de pergola. Foto: archief oudterapel.nl

Na de kweekschool werkte Lagerweij enkele jaren als onderwijzer in Soesterberg, Veenendaal en de Noordoostpolder. Zijn grootste wens was echter om les te geven op een Waddeneiland. "We gingen altijd met vakantie naar Vlieland en zo'n eiland trok me enorm. Het is me helaas niet gelukt." Hij had inmiddels een MO-akte Nederlands op zak en het werd een ulo in Delfzijl, toch wat dichterbij die geliefde Waddenzee. "Dat viel echter tegen en na een paar jaar ben ik les gaan geven aan hbs'en in Hilversum en Utrecht. Dat was wèl leuk."

Naar Ter Apel

Toen hij weer eens naar Vlieland was geweest, ontmoette hij op de boot terug Zwanet Battjes uit Winschoten, met wie hij later trouwde. "Zwanet was directrice van de bibliotheek in Ter Apel en zij kende directeur Havinga van de Rijks HBS en die vroeg haar: 'Jij hebt toch een vriend die Nederlands mag geven?'. Er was een vacature en zo ben ik erin gerold." Van 1963 tot 1975 en van 1980 tot 1990 gaf hij er les. In de tussentijd werkte hij op de lerarenopleiding Ubbo Emmius in Groningen.

Volgens de overlevering was Lagerweij een progressieve leraar. "Tja, dat image schijn ik gekregen te hebben, maar ik ben eigenlijk een hele ouderwetse kerel, hoor. Toen ik daar kwam, zat je als leraar nog op een soort podium. Rienhart Wolf, een oud-leerling, heeft me onlangs nog eens rondgeleid door de school. Dat was fantastisch! Dan kom je zo'n klas binnen en dan kun je de leraar niet vinden, die zit dan tussen zijn leerlingen achter de computer. Dat was voor mij echt een aardverschuiving! Maar eigenlijk is het wat ik altijd heb beoogd: in feite is de leraar één van hen. Geen eenrichtingsverkeer meer."

Dan kom je zo'n klas binnen en dan kun je de leraar niet vinden, die zit dan tussen zijn leerlingen achter de computer. Een aardverschuiving!

Cabaret

Podium of niet, Lagerweij was bepaald geen traditionele leraar. "Eigenlijk ben ik op de kweekschool al met cabaret begonnen. Zo'n godsdienstfiguur daar, die een ziekenprogramma bij de NRCV had, hoorde mij een liedje zingen en zo kwam ik terecht bij het programma 'Onder de hoogtezon'. Ze waren daar op zoek naar een soort Jules de Corte en dat werd ik dus. Niet dat ik aan hem kon tippen, maar daar heb ik toch wel een aantal jaren mijn liedjes gezongen. Ik werd begeleid door Ru van Veen, nota bene de pianist van Wim Kan! Maar ook mijn lessen waren wel een beetje cabaret. Als ik een gedicht moest behandelen, dan ging ik het gewoon zingen, improviserend. Met m'n gitaartje. De leerlingen vonden het leuk als ik J.C. Bloem zong."

Niet alleen in zijn lessen was Henk Lagerweij creatief. "Met leerlingen en collega's hebben we ook wel van die revuetjes gemaakt, zoals de 'Zetmeelshow'. →

Optreden samen met Seth Gaaikema

Leraar/cabaretier Lagerweij

speciaal programma voor Klinker

Van computers had ik geen verstand en daar heb ik ooit een grappig verhaaltje over geschreven voor de musical 'Error'. Theo van der Laar speelde de computer en Tjeerd Bosklopper was zo'n ouderwetse schoolmeester met een krijtje en een borstel. Theo moest voortdurend roepen: 'Error! Error!!'. Ze vertolkten hun rollen geweldig."

In het Boschhuis waren de schoolavonden, vaak met cabaret onder Lagerweij's leiding. Hij trad er ook eens op voor 't Nut (Maatschappij tot Nut van 't Algemeen). "Het hele establishment van Ter Apel zat in de zaal. Het was een groot succes en dat zingt dan rond en dan word je ook elders gevraagd. Voor je het weet sta je in Noordbroek." Het werd niet alleen Noordbroek. Lagerweij trad overal in de provincie op. In De Klinker in Winschoten ooit samen met Seth Gaaikema. "Daar ben ik Johannes de Doper; na de pauze komt Christus zelf", zei hij vooraf tegen het *Nieuwsblad van het Noorden* (1973).

RONO en VARA

Toen hij op de lerarenopleiding in Stad werkte, woonde het gezin Lagerweij daar aan het Martinikerkhof. "Wat ik erg leuk vond, was dat op vrijdagmiddag Ton Hulst, die een actualiteitenprogramma bij de RONO (nu Radio Noord) had, om een uur of twee langskwam en mij een onderwerp opgaf. Ik prakkeerde daar dan een liedje bij en dat zong ik dan om vijf uur live in de uitzending, mezelf begeleidend op de piano. Ik noemde het zelf 'wegwerpliedjes'. Hoewel, het lied 'De Waddenzee' werd in Hilversum opgepikt en daarna trad ik met mijn vorig jaar helaas overleden oud-leerling Martin van Dijk (onder meer bekend van het tv-programma 'Met het mes op tafel') als pianist regelmatig op in het radioprogramma 'In de Rooie Haan' van de VARA. Uiteindelijk heeft Jan Nagel me eruit geknikkerd; die maakte toen al graag ruzie." Martin van Dijk, die als leerling op het gemeentelijke internaat in Ter Apel zat, trad ook elders regelmatig samen met Henk op.

Lagerweij verzorgde voor de gemeente Groningen de nieuwjaarsconferenties in de Oosterpoort. Op 4 december 1976 stond de volgende aankondiging in het *Nieuwsblad van het Noorden*: "De Groninger cabaretier Henk Lagerweij, die ook de vorige keer zoveel succes oogstte, zal zijn gehoor drie kwartier bezighouden". Hij trad ook op bij andere gelegenheden als het afscheid van de bekende bioloog dr. Fop I. Brouwer en commissaris van de Koningin mr. E.H. Toxopeus.

Henk Lagerweij bekijkt de foto met de 'bromnozems', twee oud-leerlingen van hem.

'Bromnozems' Harry Hoge en Hans Wachters voor de Rijks HBS omstreeks 1967. Foto: archief oudterapel.nl

Leerling Hans Wachters maakte deze foto van een corrigerende Lagerweij 'stiekem' toen hij in 1967 les van hem kreeg in klas 4b. Hij is hem dankbaar dat hij 'Hebban olla vogala (...)', de oudst bekende zin in het Nederlands, nog steeds kan declameren.

Westerwolde

Behalve in Ter Apel, woonde het gezin Lagerweij ook zo'n tien jaar met veel plezier in een verbouwd boerderijtje in Laudermarke. "Wat ik het aardige van Westerwolde vind, is vooral dat het aan zichzelf gelijk blijft, terwijl alles verandert." Hij maakte er ook het verzet mee tegen het 'Plan Kikkert' om van dat gebied een militair oefenterrein te maken. "Ze hebben toen het gemeentehuis onder de stront gezet met van die rollende mestkarren. Het plan is gelukkig afgeblazen. Westerwolde is daarna alleen maar mooier geworden."

Slotakkoorden

Zwanet, die later ook Nederlands gaf op de RHBS, trad ook wel samen met Henk op, maar schreef vooral Groningstalige teksten. Henk: "Bijvoorbeeld 'Haarfstdroaden', een prachtig lied". Haar plotselinge dood in 1987 sloeg in als een bom. "Ja, dat was allemaal heel dramatisch, heel aangrijpend. →

Westerwolde, land van wilde hartstocht (1970)

Als tie op z'n trekker zit, het land is nevelig en wit
Het is nog vroeg er hangt nog dauw, maar hij denkt aan
een blonde vrouw
Arie Potze op zijn ploeg, ach het is hem nog veel te vroeg
't Is nauwelijks licht of hij verlangt al noar zien wicht

Westerwolde, land van wilde hartstocht
Westerwolde, woar mien haart verbraandt
Woar 'k wil wonen, woar 'k wil staarven
Westerwolde mien laand

Hai verlangt zo naar zes uur, dan gaat zijn trekkertje in de schuur
Z'n nette pakkie an en gauw, in z'n VW naar Westerlee.
Hij voelt zich helemaal niet moe, want het geluk dat lacht hem toe
Moderne ridder in zijn tweedehands witte VW (met Volkswagengarantie)

Ze wacht al op hem, bie de deur en in heur haren zweeft de geur
Van lindegroen en gele brem, ze stait daar helemaal voor hem
Hij rijdt zijn lief naar Beijering, met in z'n hand een gouden ring
Die hij haar geven zal, na afloop van het boerenbal

Ze luisteren naar het duo, Zwaan en Jan, nou die kennen er wat van
Ze zingen von Liebe, doen charmant en intussen, Arie Potze pakt de hand
Van Fennechien uit Westerlee, neemt haar voorzichtig met zich mee
Naar 'n geniepeg hoekje van Jan Beijerings wilde café

Maar zijn vreugde duurt niet lang, haar stugge zwijgen maakt hem bang
Hij vraagt haar vreselijk ongerust, waarom zij haar Cola niet meer lust
En als hij vraagt, wat of ze heeft, zegt zij, terwijl haar agrarisch lipje beeft
Dat zijn vader veel te weinig bunders heeft

Tekst uit tekstboekje van cd 'Henk Lagerweij' (nr. 5, tekst: Henk Lagerweij; muziek: Martin van Dijk), 2005.
Illustratie bij deze liedtekst: Geert Schreuder.

Maar ik zat met een gezin met drie kinderen, de jongste was vijftien, en we moesten ons er doorheen slaan. Dat is wel gelukt, ze zijn er allemaal goed doorheen gekomen. Ze wonen in de buurt, er zijn kleinkinderen, dat is leuk.”

Na deze aangrijpende gebeurtenis stopte hij met optreden, al waren er uitzonderingen. Zo trad hij in 2005 nog een keer op in het kerkje van Oudeschans en werden er in dat jaar opnamen gemaakt voor de cd *Henk Lagerweij*, met ‘een compilatie van 40 jaar bevoegenheid’. In 1990 ging hij met vervroegd pensioen. Tien jaar geleden verhuisde hij naar Haren. “Aan die monumentale villa, waar ik toen aan de Schotslaan in Ter Apel woonde, moest heel veel gebeuren en dat zag ik niet zitten. Dit veel nieuwere huis leek me toen wel een goede keuze.”

“Of ik nog schrijf? Steeds minder. Het wil wel, maar je moet jezelf ook inspireren, als je dat niet meer hebt, dan houdt het gewoon op. Er is een soort moed voor nodig om te schrijven en zeker om met een tekst op het toneel

te gaan staan.” Paul van Vliet (81) treedt nog altijd op. “Ja, die doet het nog steeds. Eigenlijk niet zo gek...”

Op de terugweg naar Westerwolde rijd ik over Tange Alteveer. Glimlachend zing ik in mineur het refrein van Henks lied en droom een eindje met hem mee. Het is een droom vol nostalgie over hoe het ooit was in Alteveer, Delfzijl, Oterdum. Een droom ook over verschroeiende aarde en de bedreigde Waddenzee. En ik hoor het hem zingen: “Vooruitgang gaat niet zonder pijn, maar laten we voorzichtig zijn, want ’t gaat om Groningen. Groningen, Groningen, Groningen!” ■

Literatuur: Henk Dekker (redactie), *Aan de zuidpunt van Westerwolde. De geschiedenis van de RHBS en RSG Ter Apel 1921 - 2011* (Ter Apel, 2011).

Met dank aan Tjeerd Bosklopper, Henk Dekker, Freek Lagerweij, Hans Wachters, Ulce Witte en Rienhart Wolf voor de zoektocht naar foto's.

“Bij de RONO zong ik actuele ‘wergwerpliedjes’ en begeleidde ik mezelf op de piano. Door het lied ‘De Waddenzee’ kwam ik toen bij de VARA.”

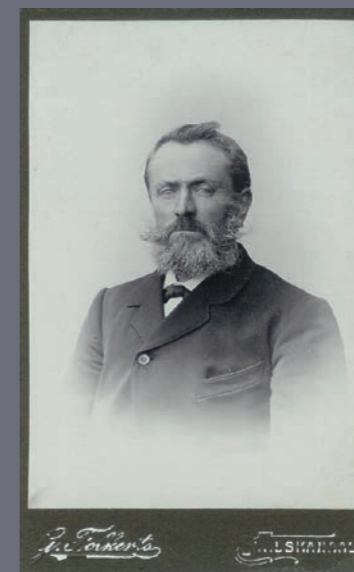
Nieuwjaarsconference in de Stadsschouwburg in Groningen (jaren zeventig). Foto's: Persfotobureau D. van der Veen, coll. Dagblad van het Noorden / Groninger Archieven.

Het portret van ...

Jan Maarsingh en Margrietha Maarsingh

door Albert Migchels

De foto's zijn omstreeks 1908 gemaakt door G. Folkerts, Stadskanaal.

Jan Maarsingh, geb. Ter Maarsch 15-04-1854, landbouwer, ovl. Ter Maarsch 31-03-1910, zoon van Aike Aikes Maarsingh (1817-1860), landbouwer, en Dedde Wubbes Hiskes (1820-1896), tr. Onstwedde 04-05-1877
Margrietha Maarsingh, geb. Stadskanaal 11-02-1857, ovl. Ter Maarsch 02-02-1942, dochter van Roelf Aikes Maarsingh (1822-1872), landbouwer, en Wupke Karskens (1820-1859).

Uit dit huwelijk zijn acht kinderen geboren:

1. **Aike Maarsingh**, geb. Stadskanaal 11-09-1877, landbouwer, ovl. Stadskanaal 30-12-1952, tr. Onstwedde 21-04-1904 Willemte Bessembinders (1878-1954), dochter van Jan Bessembinders en Fennechien Wilzing.
2. **Wupke Maarsingh**, geb. Stadskanaal 26-08-1878, ovl. Smeerling 31-03-1919, tr. Onstwedde 27-03-1902 Albert Berends Wilzing (1868-1941), zoon van Berend Jan Wilzing en Iken Hannes Hids.
3. **Dedde Maarsingh**, geb. Stadskanaal 22-03-1880, ovl. Onstwedde 14-02-1956, tr. Onstwedde 09-04-1903 Jan wolfs (1879-1954), zoon van Albert Wubbes Wolfs en Albertje Volders.
4. **Roelf Maarsingh**, geb. Stadskanaal 08-02-1881, onderwijzer, ovl. Onstwedde 27-02-1957, tr. Onstwedde 12-10-1905 Jantje Stratingh (1880-1911), dochter van Feebo Stratingh en Kornelia Manzens.
5. **Zwaantiena Maarsingh**, geb. Stadskanaal 13-04-1882, ovl. Onstwedde 17-01-1911, tr. Onstwedde 27-04-1905 Nanne Bruining (1877-1956), zoon van Geert Bruining en Antje Niemeijer.
6. **Harm Maarsingh**, geb. Stadskanaal 09-03-1887, landbouwer, ovl. Stadskanaal 27-06-1972, tr. Onstwedde 02-05-1907 Hendriktje Timmermans (1873-1955), dochter van Geert Timmermans en Harmina van der Veen.
7. **Margrietha Maarsingh**, geb. Stadskanaal 13-08-1892, ovl. Onstwedde 02-02-1916, tr. Onstwedde 10-04-1913 Nanne Bruining (1877-1956), zoon van Geert Bruining en Antje Niemeijer.
8. **Geertruida Maarsingh**, geb. Stadskanaal 20-02-1895, ovl. Onstwedde 12-03-1974, tr. Stadskanaal 23-08-1917 Jan Sterenborg (1893-1973), zoon van Geert Jans Sterenborg en Zwaantje Berends Volders.

Villa Benvenuto

Benvenuto! Welkom, in Bellingwolde!

Een verhaal over de laatste periode van deze villa en haar bewoners

Benvenuto, je zult er maar wonen! Het is niet denkbeeldig dat menig Bellingwolder ooit deze kreet heeft geslaakt. Het was dan ook een villa met allure. Arne Jansen hééft er gewoond en haalt herinneringen op aan die tijd. Bovendien gaat hij in op de vraag die velen bezighoudt: **Waarom is Benvenuto eigenlijk afgebroken?**

door Arne C. Jansen

Wie heeft nog verhalen over of herinneringen aan de villa Benvenuto in Bellingwolde of voormalige bewoners ervan? Ik las deze vraag op de website van Streekhistorie Bellingwedde. De bekende Ansichtkaart van Benvenuto, 'welkom' in het Italiaans, met het onderschrift 'Bellingwolde, Rijkspolitie', stamt uit de periode 1950-1956, toen wij daar woonden. Ik weet er dus wel iets van. Over een iets langer tijdvak, tot medio 1959, gaat mijn verhaal. Het is gebaseerd op mijn herinnering. Maar dit geldt niet voor de informatie waarmee ik begin, namelijk over Benvenuto en de politieorganisatie van voor 1950. En ik besluit met gedachten over de bouw en afbraak van Benvenuto in relatie tot de eerste bewoners van het gebouw.

Benvenuto voor 1950

Benvenuto moet in 1912/13 zijn gebouwd. 'Daar rijze op stuivend zand een lachend paradijs', declameerde Tjark Eltjo Bontkes.¹ De jonge herenboer uit Finsterwolde, geboren in 1885, getrouwd met Lucretia Tijdens en vader van een zoon, was de opdrachtgever voor de bouw van Benvenuto, Hoofdweg A 200 in Bellingwolde. Zijn moeder Sietske Addens kwam uit Bellingwolde en hij was daar vaak bij zijn grootouders. Bellingwolde was hem

zeer dierbaar. Op Bontkes en zijn gezin, in Benvenuto uitgebreid met twee dochters, kom ik aan het eind terug. Bontkes hield zijn paradijs eind 1919 al voor gezien. Hij verhuisde naar Assen.² De gemeente kocht de villa van hem met het oog op het voorgenomen huwelijk van burgemeester Heertje Venema (1885-1976), in functie vanaf 1917, om dienst te doen als ambtswoning voor de burgemeester. De koopsom was 23000 gulden. Venema woonde van begin 1920 tot kort na de Tweede Wereldoorlog met zijn gezin in Benvenuto. Zijn opvolger Willem Vasbinder (1900-1974), burgemeester van 1946 tot 1965, koos de woning Hoofdweg B 1. Benvenuto was vrij.

De politie voor 1950

Voor de Tweede Wereldoorlog hadden de grotere steden gemeentepolitie. Daarbuiten werden de politietaken uitgevoerd door gemeenteveldwachters en de Koninklijke Marechaussee, die als een rijkspolitie fungeerde. De Duitse bezetter centraliseerde alle politietaken in een nationale politie, de zogenaamde Staatspolitie. De Koninklijke Marechaussee werd opgeheven. Na de oorlog kregen steden met meer dan 25000 inwoners weer gemeentepolitie. Het nieuwe korps Rijkspolitie werd belast met de politietaken in de overige gemeenten.

In Bellingwolde zat de Rijkspolitie eerst in de marechausseekazerne op het adres Hoofdweg A 191, tegenover Benvenuto. Onder leiding van opperwachtmeester Dijkstra, die in 1947 werd opgevolgd door opperwachtmeester Koning. De brigade van de heropgerichte Koninklijke Marechaussee, nu alleen als militaire politie en grenspolitie, werd in november 1947 in de marechausseekazerne gehuisvest. Tegenover de kazerne, in Benvenuto, was intussen de meest praktische en goedkoopste oplossing gerealiseerd voor het politiebureau en de ambtswoning van de groepscommandant van de Rijkspolitie.

Benvenuto en zijn bewoners vanaf 1950

'Welkom bij de Jansens in Bellingwolde' had er op de Ansichtkaart bij kunnen staan. Want het grootste deel van deze villa met nog twee paardenstallen achter de garage en een grote tuin eromheen was de woning van de groepscommandant Henk Jansen met zijn vrouw en hun vijf kinderen. Zij hadden ieder afzonderlijk en ook samen al de nodige omzwervingen achter de rug voor ze hier terechtkwamen.

Benvenuto werd maar voor een klein deel in beslag genomen door het politiebureau. Achterom, zoals op het bord aan de gevel stond. Daar waren twee kamers achter elkaar, aan de rechterkant van het gebouw. De Harley Davidson motor met zijspan stond in de garage en een van de twee wc's in de natte of spelkeuken was van de politie. Er was geen politiecel. Die was in de marechausseekazerne.

Alsnog welkom bij de Jansens. Let bij de Ansichtkaart op het spiegelkje in de slaapkamer onder het linker torentje. Het is van mijn oudste zus. Je ziet het ook op de linker foto, uit november 1954. Mijn vader in burger, toen 49 jaar oud en mijn moeder Neeltje Hazekamp, 44 jaar oud, fietsend op de oprit van Benvenuto. Keurige mensen, aan wie je niet af ziet dat ze in hun hart nomaden waren. Geen zeldzaamheid onder politiemensen. 's Avonds met de gordijnen dicht ben ik overal thuis, zei mijn moeder. En, zoals ik nog zal verduidelijken, Benvenuto kon haar gestolen worden. Ze was het liefst meteen weggefietst; met man en kinderen, dat wel.

Uit wat voor nest kwamen ze? Mijn vader kwam uit de streek Haulerwijk-Norg, waar opa Jansen zijn klanten brood en kruidenierswaren bracht en oma hun buurtwinkel dreef. Hij was opgeleid bij het Korps Politietroepen in Nieuwersluis en daarna, het spoor van de politie(re)organisatie volgend, op verschillende plaatsen in dienst bij achtereenvolgens de Koninklijke Marechaussee, Staatspolitie en Rijkspolitie.

Opa Hazekamp was twaalf en een half jaar beroeps-militair in het Oost-Indisch leger geweest voordat hij trouwde en bij de posterijen in Nieuweschanen ging werken. Mijn moeder had al jong een eigen kapsalon in Zuidlaren. Ze moest deze sluiten toen ze met haar marechaussee trouwde. Met grote tegenzin, die ze nooit overwon, mocht ze alleen maar huisvrouw zijn.³ →

De heer Henk Jansen en mevrouw Neeltje Jansen-Hazekamp.

Benvenuto in de periode van de Jansens. Foto's: archief familie Jansen.

- 1) Lammert Buning, *Een merkwaardige Groninger in de Drentse dreven: uit het leven van Tjark Eltjo Bontkes*, in *Nieuwe Drentse Volksalmanak* (1979). Bontkes citeert uit het gedicht *Aan een Heereboer* van Petrus Augustus de Génestet (1829-1861).
- 2) Al na twee jaar keerde Bontkes terug naar Bellingwolde; in het begin van de jaren 1930 verhuisde hij naar Finsterwolde.
- 3) Volgens de regels van de Koninklijke Marechaussee betreffende de inzetbaarheid van personeel. Een marechaussee mocht niet trouwen voordat hij 27 jaar oud was. Voor het huwelijk was schriftelijke toestemming van de korpsleiding vereist.

Ik heb mijn vader nooit op iets van een dialect betrappt. Hij zag het als zijn plicht Nederlands te spreken, zodat iedereen hem kon verstaan. Mijn moeder was in alle opzichten Gronings. Ze woonden nog maar kort in Zuidhorn toen mijn vader in 1950 tot groepscommandant in Bellingwolde benoemd. Waarom hij? Binnen de Rijkspolitie werd overleg gevoerd met mogelijke kandidaten over eventuele overplaatsingen. Ik herinner me gesprekken over functies die niet doorgingen, omdat mijn ouders bezwaren hadden. Wat Bellingwolde betreft kan wat ik later van mijn oudste broer hoorde, hebben meegespeeld, namelijk dat de verzetsman Vasbinder, wonend in Haren en mijn vader bij de politie in Groningen al tijdens de bezetting van elkaars bestaan op de hoogte waren.⁴

Politie en verhuizen hoorden bij elkaar. Als kind kwam je en ging je, zomaar, zonder welkom te worden geheten en zonder afscheid te nemen. De vijf kinderen waren in vier verschillende plaatsen geboren. De twee oudsten, die in 1950 zestien en veertien jaar oud waren, in de marechausseekazerne van Sloten (Fr), ikzelf, tien jaar oud, in die van Uithuizen, de ene na jongste, drie jaar oud, in Groningen, en de jongste, een jaar oud, in de politiekazerne in Zuidhorn.⁵

Eind augustus betrokken ze tijdelijk de linker woning, het adres A 190, van de marechausseekazerne in Bellingwolde. Want de oudste drie kinderen moesten in september naar hun nieuwe school en Benvenuto konden we nog niet betrekken. De Westerschool, in de vijfde klas bij meester Jansen, was mijn derde lagere school. Vanaf begin december 1950 was Benvenuto, A 200, het zevende woonadres van mijn ouders. Achteraf bezien waren ze pas halverwege het totale aantal woonadressen dat ze samen zouden hebben.

Onbewoonbaar

Wie in zo'n kast van een huis woont, heeft begrijpelijk de schijn tegen. Dat werd me op school onmiddellijk duidelijk gemaakt. Ik moest wel een zak geld hebben. Maar de feiten lagen anders. De Jansens moesten van een naoorlogs ambtenarensalaris zien rond te komen. ‘Vast werk, vaste armoe’, werd er van ambtenaren gezegd. In hun geval geen armoe, omdat ze zuinig genoeg waren. Ze hadden echter niet de dikke portemonnee om ook maar enigszins gerieflijk te kunnen wonen in een pand waarom ze niet gevraagd hadden en waarin alles te hoog, te groot en te weinig geïsoleerd was. Er waren drie toegangen op de begane grond. Een soort bordestrap aan de zijkant naar een grote hal. Achter op de hoek een trap naar de natte of spoelkeuken met waterleiding, een pomp voor de regenput, een elektrische boiler en petroleumstel op het aanrecht. En in het midden achter was de trap naar de lange middengang, die groot genoeg was om een balletje te trappen. Aan de ene kant hiervan bevond zich het politiebureau.

Aan de andere kant van de middengang kwam na de al genoemde spoelkeuken met de wc's een grote

kookkeuken met een elektrisch fornuis, vroeger ook het werkverblijf van de bedienden, want, vergane glorie, het kastje van het defecte elektrische belsysteem, met kamernummers, hing nog aan de muur. We aten daar of in de woonkamer.

Aan de voorkant waren twee grote kamers, gescheiden door suitedeuren. Onze woonkamer, achterkamer genoemd, lag aan de kant van de oprit. Feitelijk werd alleen deze kamer verwarmd. In de kookkeuken was het behaaglijk als er het eten werd bereid. De andere kamer was zagezegd de voorkamer, die weinig gebruikt werd.

Tussen het politiegedeelte en deze voorkamer was een badkamer met een bad zonder warm water en een douche met een elektrische boiler, waarvan de capaciteit te klein was voor meer dan één douchebeurt.

Vanuit zowel de achterkamer als de voorkamer kon je via een deur in de serre voor, in feite een grote erker, komen. Deze serre werd niet gebruikt, behalve voor de geraniums van mijn moeder, die op de ansichtkaart vereeuwigd zijn. Ook kwamen we zelden in de grote, schaars gemeubileerde houten serre, later aangebouwd, aan de zijkant van het huis, met een trap naar de tuin.

In de spelonkachtige kelders onder het hele huis door, met de nodige weckflessen en Keulse potten van mijn moeder, stond ook de ketel van de centrale verwarmingsinstallatie. Die deed het niet.

Een brede trap in de hal, met zo'n leuning waarop je naar beneden kon glijden, leidde naar de eerste verdieping. Daar waren vijf slaapkamers, twee onder de torentjes, een bij de inpandige loggia of balkon, en zowel links als rechts hiervan een slaapkamer onder het schuine dak met een dakkapel. Over de vliering bovenop de slaapkamers kon je via een betrekkelijk kleine opening in de muur, zonder deur, in een nutteloze ruimte met kleine raampjes onder het rechter torentje komen. Toen we het huis betrokken, troffen we daar een zacht gonzend tapijt van een dertig centimeter dik aan, bestaande uit levende, halfdode en dode vliegen. Behalve in de zomer waren alle ruimtes zonder verwarming kil en koud, 's winters ijskoud. Vooral in de natte keuken op de noordoosten was het dan niet te harden.

Ook de grote tuin rondom moest natuurlijk worden bijgehouden. Er werd wat afgeharkt, de boomgaard leverde meer op dan we aankonden en van de groentetuin herinner ik me vooral de grote hoeveelheid bonen die we moesten afhalen. Ik voel nog de spanning van het onweer. Hoge gebouwen zouden de bliksem aantrekken. Inderdaad, er brandde nogal eens een boerderij af. Maar of dit alleen door blikseminslag kwam, geloof ik niet. Het onweerde voor ons gevoel vaak en langdurig in Bellingwolde. Bed uit, samen wachten in de woonkamer. Tellen. Hoe ver is de bui weg? Neemt de Dollard haar of komt ze weer terug? Nog steeds begin ik automatisch seconden te tellen als ik een donderslag hoor.

Zoals gezegd, Benvenuto kon mijn moeder gestolen worden. De reden: de zwarte kant van deze witte villa. Wat was er aan de hand? Terwijl opperwachtmeester en later adjudant Jansen als groepscommandant volgens politiegebruik zeven etmalen per week met de dienst getrouwd was (in zijn zogenaamd vrije tijd zat hij vaak op het bureau voor het typen en controleren van processen-verbaal), had zijn vrouw de taak om naast haar hele gezin ook nog eens Benvenuto huishoudelijk draaiende te houden. De woning was enorm bewerkelijk. Ze was ook belast met de zorg voor het politiegedeelte, voor de koffie en thee voor de politiemensen en hun al dan niet vrijwillige bezoekers en voor de politielogés in de cel van de marechausseekazerne. Ook wij kinderen brachten wel eten naar de overkant. Moeder zwoegde als huisvrouw, wat bepaald geen uitzondering was in een tijd zonder de huishoudelijke apparaten van nu, maar deze situatie was gewoonweg niet doenlijk. Haar gezondheid leed eronder. Na enige tijd kwam er een hulp om het bureaugedeelte schoon te houden.

Benvenuto was simpelweg een uitzuiger. Ik mag nu wel iets verklappen. Mij schieten de verkiezingen in de zomer van 1952 te binnen. 's Avonds laat in de woonkamer, mijn moeder was bezig met een flinke stapel strijkgoed. De radio stond aan en de verkiezingsuitslagen kwamen door. Willem Drees won en mijn moeder zong niet heel zacht de socialistenmars met de regel 'Verlossing uit de slavernij' mee. Hoe anders mijn vader, ook buitenkerkelijk, maar van hem heb ik persoonlijk nooit iets over de politiek gehoord, afgezien van de oorlogsjaren en wat er daarna, denk aan de zuivering, is gebeurd. Ik heb begrepen dat een liberale partij hem wel zinde.

Gezellig

Wel was het in Benvenuto gezellig. Dat zat hem in de mensen. Er waren altijd politiemensen en al dan niet vrijwillige bezoekers. Politiemensen zijn ook maar gewone mensen, die specifiek werk moeten doen waarzonder wij mensen niet ordentelijk kunnen samenleven. De rijkspolitiegroep Bellingwolde bestond uit een man of veertien.⁶ Er was altijd wel wat aan de

Van links naar rechts de wachmeesters Swarts, Klein en Engelkes. Foto: archief familie Jansen.

hand. Niet alleen maar kommer en kwel. Op zijn tijd werd er gegniffeld en ook smakelijk gelachen om allerlei personen en voorvallen. Heel Bellingwolde en omstreken, en verderop, zoals de inzet als gevolg van de watersnood in 1953, kwamen voorbij.

De groepscommandant had geen eigen kamer in het politiebureau. De districtscommandant van het district Winschoten, kapitein Van Kuik en ook de districtsadjudant Van der Jagt kwamen dus bij ons in de woonkamer op bezoek. Steevast na afloop van hun dienst in de Nieuwjaarsnacht, maar niet alleen dan, kwamen dienstdoende politiemensen gezellig bij ons thuis. Met een warm gevoel kijk ik naar de foto die toen in onze woonkamer is genomen, met van links naar rechts de wachmeesters Swarts, Klein en Engelkes.

Afscheid van Benvenuto

Gelukkig werd mijn moeder na ruim vijf jaar van haar juk bevrijd. Mijn vader werd benoemd tot districtsadjudant van de Rijkspolitie, standplaats Winschoten. Vanaf medio augustus 1956 een gewoon huis in de Hoogstraat in Winschoten en voor de twee jongsten een nieuwe school. Zelf ging ik al naar de hbs in Winschoten. Vier jaar later vertrokken onze ambulante ouders met hun twee jongsten naar Amsterdam.

De twee oudsten zorgden ervoor dat het contact met Bellingwolde niet op slag verbroken werd. Mijn broer, die in 1951 voor een loopbaan als beroepsmilitair had gekozen, ging met een van de dochters van burgemeester Vasbinder. Ze trouwden eind 1958. Mijn zus reed op de bromfiets van Winschoten naar het gemeentehuis van Bellingwolde, waar ze van 1952 tot medio 1959 werkte.

Mijn ouders hebben hun ervaringen met Benvenuto ongetwijfeld gedeeld met de opvolger van mijn vader. De nieuwe groepscommandant wilde niet in Benvenuto wonen en hoefde dat ook niet. Wat nu te doen met dit gebouw?

Besluit

Het opmerkelijke vooraanzicht van Benvenuto was aan mij niet besteed. Het type bevalt me niet. IJdele torens en spitsen, hoog of laag, ik hoef ze niet. Geef mij maar Groningse dwarshuizen. De half afgebroken villa op de foto, die mijn oudste zus in het najaar van 1958 heeft genomen, confronteert me vooral met een raadsel: waarom is deze in het oog springende villa, die nog geen halve eeuw oud was, toen gesloopt? Zoals bekend werd op het grote perceel een nieuw politiebureau gebouwd. Maar waarom werd Benvenuto niet gewoon verkocht, de opbrengst ervan geïncasseerd en een →

4) Vgl. Groninger Archieven, Stroomkaarten voor verzetsbetrokkenen (OVCG), W. Vasbinder.

5) Mijn oudste broer is overleden. Ik bedank graag mijn zussen en broer voor hun opmerkingen bij de eerste versie van dit verhaal.

6) De groep omvatte de gemeenten Bellingwolde en Wedde.

nieuw politiebureau op een ander, kleiner perceel neergezet? Was de gekozen oplossing niet relatief duur? Ik heb er gedachten over die ik niet voor me wil houden. Wat ik denk, is dat Benvenuto niet in de verkoop mócht. Waarom geen verkoop? Omdat er in Duitsland, vlak over de grens in Kloster Dünebroek bij Wijmeer, voor Benvenuto een belangstelling bestond die buitengewoon groot maar bovenal uiterst ongewenst was. En dit heeft alles te maken met het gezin Bontkes, de eerste bewoners van Benvenuto. Want het geval was, dat Nanno Addens, die voor en in de oorlog in Bellingwolde woonde, de directeur van Kloster Dünebroek was. Rond 1950 waren zijn neef Tjark Bontkes met vrouw en twee dochters bij hem neergestreken. Bontkes was niet zomaar iemand.

Toen hij rond 1912 Benvenuto liet bouwen, was hij al een hemelbestormer. Zijn lijfspreuk was: 'Der Bauer ist der rechte Mann, er ist der Welt Exempel'.⁷ Hij bedoelde hiermee dat de (heren)boeren als volksgroep, waartoe hij en zijn vrouw behoren, de stam zijn, waarop de gehele maatschappij rust. De boeren zijn het laatste bolwerk van de beschaving. Hierover schreef Bontkes vaak. Soms sprak hij, wat hem minder goed afging; voor discussie was hij niet geboren. Naar mijn gevoel hebben Bontkes en zijn vrouw ook door middel van de architectuur en locatie van hun 'tempel' uitdrukking willen geven aan hun 'agrarisch fundamentalisme', zoals het wel aangeduid wordt.

In 1924 roemde Bontkes Mussolini. Een jaar of tien later kwam de NSB echt op. Bontkes sloot zich hierbij aan. Hij werd een NSB-kopstuk op nationaal niveau, maar vond 'de NSB te zwak op het terrein van bloed en bodem'. Zijn gezin was van hetzelfde actief zwartbruine laken een pak. Het was innigst bevriend met dat van de voorman van het Nederlandse nationaalsocialisme en collaborateur Meinoud Rost van Tonningen (1894-1945). Tegen het einde van de oorlog vluchtte Bontkes met zijn vrouw en beide dochters, alsmede kinderen van Rost van Tonningen, naar Duitsland.⁸ Hun ongehuwde zoon bleef in Finsterwolde achter. Zodoende ontliet Bontkes na de oorlog verblijf in een interneringskamp, berechting en een naar verwachting langdurige gevangenisstraf.⁹ Zijn eigendommen werden als vijandelijk vermogen beschouwd en als zodanig behandeld en beheerd.

Ontmanteling van Benvenuto in 1958. Foto: Bineke Jansen.

In 1950 schurkten Bontkes en de zijnen zo dicht mogelijk tegen hun geliefde Bellingwolde aan. Voor de dames van het gezin golden waarschijnlijk geen opgelegde of zelf gekozen reisbeperkingen. 'Tjark Meneer', of onder bentgenoten 'Dietrich Batavus', was onveranderd wat opvattingen en gedrag betreft. Hij roerde zich. De hele jaren 1950 hield hij rechters en overheid aan het werk met wat hij als zijn 'rechtsherstel' beschouwde. Tot aan de koningin toe. Hij wilde zelf zijn eigendommen kunnen beheren. Hij kreeg uiteindelijk in 1959 nul op rekest.¹⁰

Wat in Bellingwolde gebeurde, was onmiddellijk in Kloster Dünebroek bekend. Alleen al een gerucht als 'Benvenuto is misschien wel te koop' moet Tjark, Lucy en de dochters Sietske en Jantje in vervoering hebben gebracht: 'Daar rijze op stuivend zand een lachend paradijs! Wat fantastisch Florrie daar te kunnen verwelkomen!' Florrie is Florentine Rost van Tonningen (1914-2007), bekend als de 'Zwarte Weduwe' en zielsvriendin van Sietske.

Dit door mij bedoelde risico van ongewenste lieden en al dan niet clandestiene samenkomsten, dat potentieel aan Benvenuto kleefde, was ongetwijfeld bij alle betrokken bestuurders bekend. Zeker zo kort na de hel van de oorlog, toen de wederopbouw nog alle aandacht eiste, moest dit gevaar onverbiddelijk vermeden worden. Het zou interessant kunnen zijn om na te gaan hoe dit probleem destijds een rol heeft gespeeld in de besluitvorming over het lot van het gebouw. Maar wat echt telt, is wat door de afbraak, hoe dan ook gemotiveerd, feitelijk voorkomen is. ■

E-mailadres auteur: contact@bernard-mandeville.nl
Website: www.bernard-mandeville.nl

- 7) Uit Ludwig Eichrodt (1827-1892), *Lied der Landwirte*, strofe 5: 'Der Landwirt ist der rechte Mann, er ist der Welt Exempel; mit ihm fing alle Ordnung an, die Freiheit blüht in seinem Bann und baut der Eintracht Tempel.'
- 8) Hij vluchtte na Dolle Dinsdag in september 1944. Keerde mogelijk terug en vluchtte daarna definitief in maart/april 1945.
- 9) Persoonsgegevens, om verwisseling met personen met gelijklopende namen te voorkomen.
  - Tjark Eltjo Bontkes (Finsterwolde 1885-Wijmeer 1972). Trok de ideologie van zijn schoonvader Boelo Luitjen Tijdens (1858-1904) door. Over o.a. Tijdens ook: Frank Westerman, *De Graanrepubliek*. Over Bontkes en gezinsleden verder informatie bij het NIOD.
  - Lucretia Tijdens (Nieuw Beerta 1886-Wijmeer 1975);
  - Hun kinderen: Boelo Luitjen Bontkes (Finsterwolde 1911-Finsterwolde 1945); Sietske Bontkes (Bellingwolde 1914-Wijmeer 1988); Jantje Geessiena Bontkes (Bellingwolde 1919-Wijmeer 1958; overleden in Winschoten);
  - Nanno Hindrik Addens (Bellingwolde 1883-Wijmeer 1972).
- 10) Eerste Kamer der Staten Generaal, nr. 64a Verslag van de Commissie voor de Verzoekschriften, van 02-03-1959.

Uit het depot van Museum de Oude Wolden

Mobilisatietheepot

door Tjarko van Dijk

In het depot van het MOW bevinden zich vele intrigerende objecten. Een van die objecten is een theepot van groen geglaazuurd aardewerk. Rondom de theepot zijn twee, in reliëf uitgevoerde, landkaarten te zien: een kaart van Nederland en een kaart van het vroegere Nederlands-Indië. Voor een deel lopen deze kaarten door op het deksel van de theepot. Op de bovenrand van de theepot staat 'Je maintiendrai' en 'Ik zal handhaven'. Op het deksel van de theepot zit een knop in de vorm van een gehelmde soldaat. Hoe en wanneer deze theepot in de collectie van het MOW is beland, is niet bekend.

Mobilisatietheepot. Collectie MOW.

Mobilisatie 1939

Wat was de bedoeling van deze theepot? Dat hij bestemd was om thee in te zetten en thee mee te schenken, is duidelijk. Maar waarom die merkwaardige uitvoering? Welnu, het gaat hier om een theepot die gemaakt werd rond de mobilisatietijd in 1939. Het Nederlandse leger werd op dinsdag 29 augustus 1939 gemobiliseerd. Vanaf die dag werden tot 3 september 1939 150.000 extra soldaten onder de wapenen geroepen. Tot deze mobilisatie was besloten vanwege de dreigende situatie in Europa. Duitsland stond namelijk op het punt Polen aan te vallen. Dit zorgde voor spanningen omdat Engeland en Frankrijk de integriteit van Polen gegarandeerd hadden. Op 1 september 1939 was het

1939-1940: een gevechtsstelling bij Rhederbrug wordt in gereedheid gebracht. Foto: Rhederbrugarchief ARO.

zover: Duitsland viel Polen binnen en op 3 september verklaarden Engeland en Frankrijk de oorlog aan Duitsland. Het gemobiliseerde Nederlandse leger had in deze situatie de taak om de onafhankelijkheid en neutraliteit van het Koninkrijk der Nederlanden, waar ook ter wereld, tegen elke mogelijke aanval te verdedigen.

Ook in Westerwolda waren de gevolgen van deze mobilisatie te zien. Op diverse, strategisch belangrijke plaatsen langs de grens werden verdedigingslinies aangelegd. Bij verschillende bruggen over het Boelo Tijdenskanaal werden kleine kazematten gebouwd. Een aantal daarvan ligt er nog steeds. Het zijn sporen in het landschap van voorbije, vooral gespannen tijden.

Theepot die vertrouwen schenkt

Deze theepot moest moed en vertrouwen schenken. Dat zal althans de bedoeling geweest zijn van de producenten ervan. De theepotten waren er in twee kleuren: een crèmekleurige die door Mosa in Maastricht vervaardigd werd en een mintgroene, waarvan de maker onbekend is. Verzameld rondom deze krijgshaftige theepot en genietend van de thee die daaruit geschonken werd, zag men de toekomst met vertrouwen tegemoet. Het Nederlandse leger stond immers paraat en zou 'handhaven', zoals de tekst op de theepot vermeldde. Dat dit vertrouwen later niet bewaarheid werd, is genoegzaam bekend. In die zin is de mobilisatietheepot daarom niet alleen een symbool van vertrouwen uit benarde tijden, maar ook een symbool van toenmalige naïviteit.

Dit artikel wordt u aangeboden door MOW,
www.museumdeoudewolden.nl

Kazemat aan het B.L Tijdenskanaal bij de Wymeesterweg De Lethe. Foto: J. Katuin.

Uit de geschiedenis van Westerwolde

‘De brugge sal tol vrij sijn en comen tot laste van de carspels Bellingwolde en Blijham’

Aflevering 10

De ‘Resoluties’ en ‘Rekesten’ in de Groninger Archieven geven ons een beeld van leven en werk van Westerwolders in het verre verleden. Jan Huizing speurt de documenten op, vertaalt niet meer bekende woorden en geeft waar nodig een toelichting.

door Jan S. A. Huizing

Oudeschans, de ‘vesting van Bellingwolde’ door Jan Peeters. Collectie Jan Huizing.

17-4-1654 Is binnen gestaen drost Gerard Gruijs, remonstrerende (*meedelende*) dat d’heer Oesebrant Jan Rengers te Slochteren, gesinndt was tot Wedde eenige landerijen in ’t gehiel ofte stucks wijse te verkopen, blikende bij copie van de publicque affixtie (*aanplakbiljet*), deswegen d’heeren van de Raadt in bedenken gevende, ofte (*het*) niet dienstich soude sijn, dat ijeets van de landen voor het huijs te Wedde bij de drost voortaan sonder landt gebrueck niet wel bewoont conde worden ende eenige van de voornoemde landen aen ende omtrent de behuisinge waeren gelegen. (-) met den heere Rengers over desen in conferentie te comen (-). (*Dit was mijns inziens het land, dat tussen de burcht en de Westerwoldse A ligt. Het was ooit in bezit van de familie Addinga. Het is via Elisabeth Addinga, getrouwd met Joost Lewe, en haar dochter Willem Anna Lewe, getrouwd met Johan Osebrand Rengers, in bezit gekomen van O.J. Rengers, zoon van deze twee.*)

Hindrick Harmen Broils dient een verzoek in om in Oudeschans (de ‘vesting van Bellingwolde’) als enige het bakkersvak te mogen uitoefenen

14-7-1655 Requeste (*verzoekschrift*) van Hindrick Harmen Broils, versoekende om ten volge apostille (*verzoek*) van den 21 Junij 1653 het backen in de fortresse Bellingwolde allenig te mogen doen.

5-9-1655 Op de requeste (*verzoekschrift*) van Adolphus Molanus, pastor tot Sellingen, versouckende om verbeteringe van tractement. Gehoort sijnde het rapport der heeren Gecommitteerden, hebben d’heeren Borgemesteren ende Raedt, des Remonstrants tractement, geduirende desselfts levent, met hondert daler jaerlix uijt d’opkomsten der cloostergoederen van ter Apel verbeteret.

3-4-1656 Gehoort sijnde het rapport der heeren Gecommitteerden, soo tot continuatie van de pratensien (*aanspraken*) der Erffgenamen van wijlen Johan Sems op de gronden ende huijsplaetsen in de Lange ackerschans, den 20ste Octob: 1655 waeren versocht. Hebben d’h: heeren Borgemesteren ende Raadt neffens Taelmannen ende Geswoorne miente het gebesoigeneerde (*datgene waarover overleg is gepleegd*) ende die hyr over gemaecte transactie met de voorstanderen (*voogden*) van Cunnera Sems wesende een kindts kindt (*kleinkind*) ende het recht van gemelte Johan Sems hebbende, geapprobeert (*goedgekeurd*) in voegen dat de voorstanderen in qlte van dese pratensien afstandt sullen doen, mits ten regaarde (*aanzien*) van dien genietende soeven hondert car: gl: te wieten hondert gl. door ordonnantie in contant goet ende ses hondert gl. door het passeren van een rentebrieff over de Stadt tegen vijfde ten hondert (5%). (*Dit betreft dus de kleindochter van Johan Sems, die als landmeter in 1615 de Semslinie heeft uitgezet.*)

6-4-1657 d’H. heeren Borgemesteren ende Raet hebben verstaen ende geresolveert (*besloten*) dat omtrent d’uitwendige tusschen Bellingwolde ende Frieschlo die van Bellingwolde de wech over de heemsterlanden sullen continueren tot an de Blijhamster wech, mits de brugge sal tol vrij sijn en comen tot laste van de carspels Bellingwolde en Blijham, acker acker gelijk (*volgens een verdeelsleutel naar grootte van het bezit*). Dit is een nieuw stuk weg vanaf het Heem in Blijham tot aan de Hoofdweg in Bellingwolde. In 1630 hadden de boeren van Bellingwolde en Blijham het eigendomsrecht van hun ‘Nieuwlanden’ van de stad gekocht. Dit land was teruggewonnen op de Dollard. Een rechtstreekse verbinding tussen Bellingwolde en Blijham was lange tijd niet of nauwelijks mogelijk geweest).

9-9-1657 Opt andienen van d’heere Drost Verrucij hoe de brugge tot Wedde geheel en al onbruickbaer, wel nodich (*daarin*) diende (*te*) worden versien. Hebben d’h. heeren Borgemesteren ende Raet den Drost opgemelt versocht ende geauthoriseert, om voorschreven brugge met enige vuiren deelen te doen bekleden en voorts daer heel nodich tot meerder mesnagie (*voordeel*) van de Statt laeten repareren. (*De brug werd verhuurd aan een pachter en bracht Groningen dus elk jaar geld op. Later moest meestal de pachter voor het onderhoud zorgen.*)

19-6-1658 d’H: Heeren Borgemesteren en Raedt hebben in de voor desen versochte timmeringe van een nieuw pastoers huis tot Wedde geconsenteert (*zijn akkoord gegaan*), mits dat sulx met de meeste mesnagie (*voordeel*) geschiede en de betalinge werde gevonden uijt d’opkomst van d’Apeler goederen ende sijn voorts om ’t selve te bevorderen (*en*) ten effecte te brengen versocht en gecommiteert de Raedsheeren Werumeus en Van Julsingha met de Rentemr. d’Mepsche.

Johan Sems (zie 3-4-1656) schreef samen met Jan Pietersz. Dou een boekje over landmeten. Collectie Koninklijke Bibliotheek Den Haag.

Sanne Meijer Onderweg

Abeltjeshuis

Westerwolde kent een veelheid aan gehuchten. Opvallend genoeg dragen die gehuchten vaak de meest vreemde namen. Zo ligt er iets ten oosten van het vestingdorp Bourtange het gehucht Abeltjeshuis. Zoals het de gemeente Vlagtwedde betaamt, heeft Abeltjeshuis ook een eigen plaatsnaambord. Daardoor verwacht je onbewust min of meer enige huizen of boerderijen. In Abeltjeshuis staat welgeteld één huis, ooit toebehorend aan – inderdaad – ene Abeltje. Volgens inwoners uit de regio heet het gebied echter 'Steine' en heeft de naam 'Abeltjeshuis' alleen betrekking op het woonhuis dat daar staat. Toch heeft het gehucht de naam van het huis gekregen.

Al in de Middeleeuwen stond hier een pand met de naam Abeltjeshuis. Waarschijnlijk heette een telg uit de familie die het pand bezat 'Abeke', en is de naam 'Abeltjeshuis' op die manier ontstaan. In de vijftiende eeuw besloot de familie Langhals dat zij Abeltjeshuis aan de nabijgelegen (nu Duitse) plaats Heede zouden schenken. Omdat grenzen destijds veel vloeibaarder waren dan nu, kon dat zomaar. Abeltjeshuis was een ontzettend strategisch punt, omdat de eeuwenoude handelsroute tussen Groningen en Münster hier de grens passeerde. Abeltjeshuis deed eeuwenlang dienst als boerderij én herberg, waar reizigers en handelaren konden eten en overnachten.

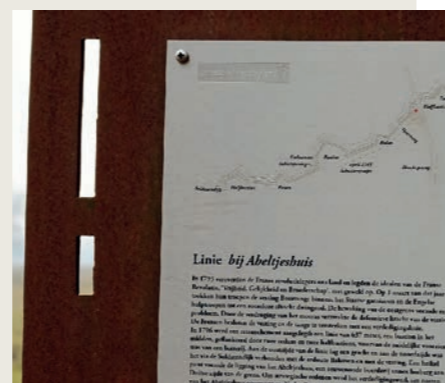
In 1795 marcheerden de Franse troepen Bourtange binnen. Zij namen de vesting in en begonnen met de aanleg van een verdedigingslinie ten oosten van Bourtange. De verdedigingswerken werden ook ten oosten van Abeltjeshuis aangelegd, waardoor het gehucht weer van Duits naar Nederlands grondgebied verhuisde. Aan het begin van de negentiende eeuw werd Bourtange korte tijd een zelfstandige gemeente, totdat het opging in de gemeente Vlagtwedde. Vreemd genoeg bevond het gemeentehuis zich niet in Bourtange zelf, maar werd dat ene pand in Abeltjeshuis ingericht als gemeentehuis.

Toen de vesting Bourtange in 1851 werd opgeheven, verloor ook de verdedigingslinie haar functie. Het gebied rondom Abeltjeshuis kwam in 1936 in handen van de stichting Het Groninger Landschap. Het historische pand van Abeltjeshuis werd in april 1945 verwoest. Na de oorlog werd de huidige boerderij gebouwd, waarbij de oude lindebomen bewaard zijn gebleven.

Nog steeds zijn de eeuwenoude verdedigingswerken goed te herkennen in het landschap: de plaatsen waar ooit de bastions stonden, de redans en de redoute. Niet te missen is de 637 meter lange liniedijk. Een wandeling door het gebied, dat nu bekend staat als 'De Linie', geeft je het gevoel terug te gaan in de tijd. In tegenstelling tot Bourtange zelf, kenmerkt De Linie zich door de rust en de eenzaamheid. En alsof het wandelen over de oude verdedigingswerken nog niet tof genoeg is, word je ook nog eens omringd door prachtige, loslopende Konikpaarden die de begroeiing van het gebied kort houden. Een schitterend en indrukwekkend gebied!

Foto's: Herman Janssen. Website Sanne Meijer Onderweg: www.sannemeijeronderweg.nl

In Abeltjeshuis staat welgeteld één huis. Zoals het de gemeente Vlagtwedde betaamt, heeft het een eigen plaatsnaambord.

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolde

Jochem Abbes

In de afgelopen maanden heeft de vereniging weer verschillende activiteiten ontplooid. Zo was er de ledenvergadering van 20 oktober jl. in Ter Apel. Hoofdspreker van de avond was drs. Harry Perton uit Groningen die een lezing gaf onder de titel 'Publieke opinie in het Oldambt van de achttiende eeuw'. Een onderwerp waarbij de focus weliswaar lag op het Oldambt, maar dat ook van belang is voor de geschiedenis van Westerwolde.

De daarop volgende ledenvergadering op zaterdagmiddag 17 december jl. was van bijzondere aard. In samenwerking met de Stichting Verdrongen Geschiedenis werd samen met Museum de Oude Wolden en onze vereniging een gezamenlijke 'verhalenmiddag' georganiseerd met het thema 'Westerwolde en de Dollard'. Er waren verschillende sprekers, die allen een korte voordracht hielden over een thema dat met het onderwerp was verbonden. Het onderwerp sprak blijkbaar velen aan, want 't Kruispunt in Vlagtwedde zat vol!

De leden hebben tijdens de ledenvergadering unaniem ingestemd met het voorstel van de voorzitter om als vereniging te pleiten voor opname van de Westerwoldse Gaarve (korenschoof) in het nieuwe gemeentewapen van Westerwolde.

Schenkeningen

In de afgelopen periode heeft de vereniging van verschillende particulieren (van binnen en buiten de vereniging) schenkingen gekregen. Veelal ging het om oude documenten, foto's, boeken en andere stukken waarvan de gevers meenden dat ze interessant kunnen zijn voor de vereniging. Hoewel niet alles even waardevol is, zitten er wel verschillende stukken bij die een grote archivalische waarde voor Westerwolde vertegenwoordigen. Het bestuur dankt alle gevers dan ook hartelijk en zal ervoor zorgen dat de stukken - goed gedocumenteerd - zullen worden bewaard in het archief van de vereniging.

Het bestuur wil daarom nogmaals een oproep doen om hierop alert te zijn en mensen, die om uiteenlopende redenen moeten opruimen, op onze vereniging te attenderen. Het is zo ontzettend jammer als er zaken verdwijnen die echt interessant zijn voor onze streek. Schenkingen zullen altijd worden gedocumenteerd of gemarkeerd en zo goed mogelijk voor het nageslacht worden bewaard, dan wel gebruikt worden voor onderzoek en/of publieksactiviteiten. Mogen wij op uw hulp rekenen?

Belangrijke data

Ledenbijeenkomsten:

zaterdag 25 maart 2017, aanvang 13.30 uur
d'Ekkelkaamp te Onstwedde (algemene ledenvergadering)

zaterdag 17 juni 2017 in Vriescheloo, aanvang: 13.30 uur
Nadere info volgt.

Zie www.verenigingwesterwolde.nl voor de meest actuele agenda!

Lid worden van HVW en Terra Westerwolda thuis ontvangen?
Dat kost slechts € 20,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen Terra Westerwolda drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook wel-

kom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolde. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word lid van de Historische Vereniging Westerwolde!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolde.nl, maar u kunt ook contact opnemen met de secretaris, Ina Middelkamp-Maarsingh, Ter Apelkanaal Oost 126, 9563 RG Ter Apelkanaal, e-mail: middelkamp5@ziggo.nl, telefoon: 0599-412288.

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Tonnis Post

In de zomer 2015 ging Dirk Kome op zoek naar een fotoboek van Tonnis Post, de fotograaf die aan het begin van de 20e eeuw werkzaam was in Westerwolde. Een fotoboek bleek wonderlijk genoeg niet te bestaan, dus besloot Kome er zelf een te maken. Half januari 2016 kwam hij door tussenkomst van Marten Fokkens van de Werkgroep Streekhistorie Bellingwedde in contact met Eddie Marsman. Sinds dat moment onderzoeken Dirk en Eddie gezamenlijk leven en werk van fotograaf Tonnis Post.

Ze werken samen met Museum de Oude Wolden, het RHC Groninger Archieven en met tal van lokale historici, verenigingen, archieven en particulieren. Behalve 'nieuwe' foto's is er inmiddels ook een schat aan nieuwe gegevens gevonden die de foto's van Post in een nieuw daglicht plaatsen en ons met andere ogen naar het verleden en het heden doen kijken. In 2018 komt al dit onderzoek samen in een fotoboek (Uitgeverij Lectoris) en een tentoonstelling in het Fotomuseum Den Haag en in het MOW in Bellingwolde.

Voor meer informatie kunt u kijken op www.facebook.com/fotograafTonnisPost

Bilders' Westerwolde nu in Kleef

De expositie 'Beziel Landschap' in het Museum Veluwezoom te Doorwerth is inmiddels verhuisd. In deze expositie over het leven en werk van de landschapsschilder J.W. Bilders (1811-1890) zijn een

Landschap in Westerwolde, waarschijnlijk nabij Onstwedde, door J.W. Bilders. Collectie Museum Arnhem.

aantal bijzondere werken te zien die rond 1880 in Westerwolde zijn gemaakt. Mocht u de expositie in Doorwerth hebben gemist, dan kunt u nog tot 25 juni 2017 een bezoek brengen aan het B.C. Koekkoek-Haus in Kleef waar de expositie naar toe verhuisd is. Zie ook: http://www.koekkoek-haus.de/de/ausstellungen_aktuell.html

1517/2017: 500 jaar Reformatie

Op zaterdag 1 juli 2017 wordt op initiatief van de classis Oost-Groningen van de Protestantse Kerk in Nederland een Kerkendag georganiseerd. Vesting Bourtange stelt op deze dag meerdere locaties beschikbaar zodat er voldoende ruimte is voor lezingen, workshops, informatiestands en activiteiten, zoals een hagepreek. Natuurlijk is tijdens dit evenement ook veel aandacht voor 500 jaar Reformatie. Er is niet voor niets voor Bourtange gekozen, want hier werd immers de eerste protestantse kerk in de provincie Groningen gebouwd. Voor meer info: <http://www.classis-oostgroningen.nl/kerkendag.html>

De hervormde kerk (PKN) te Bourtange. Foto: Wikimedia Commons.

Slag om Bourtange

Op zaterdag 10 en zondag 11 juni 2017 vindt het jaarlijkse evenement 'Slag om Bourtange' plaats. Dit jaar speelt de slag zich af ten tijde van de Tachtigjarige Oorlog. Een paar honderd re-enactors (acteurs) werken mee aan dit grootste re-enactment evenement van Nederland. Het initiatief voor de slag ligt bij het Exercitie Peloton van Bourtange. Voor meer info: <http://www.bourtange.nl/evenementen>

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws: www.verenigingwesterwolde.nl.

Terra Westerwolda wordt mede mogelijk gemaakt door MOW www.museumdeoudewolden.nl

